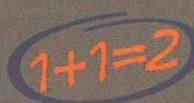

LUČIĆ, VASILJEVIĆ, BJELOGLAV

ISKUSTVO
PARALELNOG
PREBROJAVANJA
GLASOVA

CeSID
CENTAR ZA S�ORUDNOST/BORG/IBV Hrvatska

ISKUSTVO

izdavač

**CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE
I DEMOKRATIJU**

za izdavača

Dr Slobodanka **Nedović**

urednik Male biblioteke

Dr Marijana **Pajvančić**

design

Branko **Gavrić**
TOTAL DESIGN

layout

Aleksandar **Perduh**

TOTAL DESIGN

lektor i korektor

Vidojko **Jović**

štampa

Tipografic, Beograd

tiraž

700 primeraka

Beograd

Februar 2002.

Objavljinje ove
publikacije
omogućila je
Evropska komisija

CeSID

Kralja Milutina 21/V, 11000 Beograd, Yugoslavia

(381 11) 32 35 436, 33 42 762, 33 42 771, 33 43 553 • <http://www.cesid.org> • e-mail: cesid@cesid.org.yu • cesid@bitsyu.net

Zoran Lučić, Nebojša Vasiljević, Dragiša Bjeloglav

PARALELNOG PREBROJAVANJA GLASOVA

Direktor CeSID-a
Dr Slobodanka Nedović

Članovi Upravnog odbora CeSID-a
Marko Blagojević
Aleksandar Bratković
Danko Čosić
Dr Zoran Lučić
Dr Marijana Pajvančić
Miloš Todorović

Tehnički sekretar
Mirjana Popović Gavrić

Članovi Saveta CeSID-a
Dr Radovan Bigović
Vuk Bojović
Branislav Čanak (UGS Nezavisnost)
Dr Mijat Damjanović
Dr Srđan Darmanović
Vladan Gajić
Dr Vladimir Goati
Dr Lav Ivanović
Nikola Kusovac
Dr Slobodanka Markov
Stojmir Matejić (Nezavisni sindikat penzionera Srbije)
Dr Vojislav Milovanović
Dr Veselin Pavićević
Dr Jelica Petrović
Dr Dejan Popović
Dr Dragoljub Popović
Dr Milan Popović
Miroslav Todorović
Dr Zoran Tomić
Dr Vučina Vasović
Dr Duško Vranješ
Dr Dragica Vučadinović-Milinković

SADRŽAJ

UVOD	7
0.1 ČEMU NADGLEDANJE IZBORA?	7
0.2 PARALELNO PREBROJAVANJE GLASOVA	8
0.3 CESID-OVA ISKUSTVA	9
1. PRIPREME ZA NADGLEDANJE IZBORA 2000. GODINE	11
1.1 POČECI	11
1.1.1 POVERENIŠTVA	11
1.1.2 REGIONALNE KANCELARIJE	11
1.1.3 SEMINARI	12
1.2 ISTINA O REZULTATIMA RANIJIH IZBORA.....	13
1.2.1 CD - PREGLED I ANALIZA IZBORNIH REZULTATA U SRBIJI 1990-1997.	13
1.3 CESID-OV WEB SAJT.....	15
1.4 ŠIRENJE ORGANIZACIJE.....	16
1.4.1 OBUKA TRENERA.....	16
1.4.2 PIRAMIDA NADLEŽNOSTI	17
1.4.3 OPŠINSKI KOORDINATORI	18
1.4.4 VOLONTERI	19
1.5 NAMERE	20
1.5.1 PLAN DELOVANJA U IZBORНОM DANU.....	20
1.6 FORENZIČARI	24
1.7 KAMPANJA	25
1.7.1 MOTIVI	25
1.7.2 ZNAK	25
1.7.3 POZITIVNO OBOJENE PORUKE	26
1.7.4 REAKCIJA REŽIMA NA KAMPANJU	27
1.7.5 MOTIVACIJA VOLONTERA.....	28
1.7.6 ŠTA JE BILO U DECEMBRU?	29
2. RAZLIČITI PREDIZBORNI USLOVI NA IZBORIMA U SEPTEMBRU I DECEMBRU	33
2.1 SEPTEMBAR	33
2.1.1 REPRESIJA	33
2.1.2 CESID-OV ODGOVOR	35
2.1.3 ODBIJANJE DA NAM SE DAJU AKREDITACIJE	36
2.1.4 NADGLEDANJE PRED BIRAČKIM MESTOM	37
2.1.5 USPEH.....	37
2.2 DECEMBAR	38
2.2.1 DOBJENE AKREDITACIJE	38
2.2.2 NOVA ORGANIZACIJA ZA NOVE USLOVE	38

SADRŽAJ

2.2.3 DELIMIČNO PARALELNO PREBROJAVANJE GLASOVA	39
3. PLANIRANJE PARALELNOG PREBROJAVANJA GLASOVA	41
3.1 KAKO ĆE POSMATRAČI DOĆI DO REZULTATA SA BIRAČKIH MESTA?	41
3.2 SA KOLIKO BIRAČKIH MESTA ĆE SE PRIKUPLJATI REZULTATI?	41
3.3 KAKO ĆE REZULTATI BITI PRIKUPLJANI?	42
3.4 KAKO ĆE SE OBRAĐIVATI PRIKUPLJENI REZULTATI?	43
3.4.1 OBRADA U VARIJANTI REPREZENTATIVNOG UZORKA	43
3.4.2 OBRADA U VARIJANTI BRZOG MASOVNOG PRIKUPLJANJA	44
3.4.3 OBRADA U VARIJANTI ARHIVE ZAPISNIKA	44
3.5 KAKO ĆE SE PREZENTOVATI REZULTATI?	45
3.6 INTERNI CILJEVI	46
4. PARALELNO PREBROJAVANJE GLASOVA U SEPTEMBRU	47
4.1 ZAPISNICI	47
4.2 OD ZAPISNIKA DO OBRAĐENIH REZULTATA	49
4.2.1 TELEFON	50
4.2.2 PRISTUP INTERNETU	51
4.2.3 TRANSPORT	52
4.3 RAČUNARSKA PODRŠKA	52
4.3.1 UNOS PODATAKA	53
4.3.2 PRENOS PODATAKA	54
4.3.3 OBRADA I PREZENTACIJA PODATAKA	55
4.3.4 PROBLEMI	58
4.4 IZBORNI REZULTATI KOJE JE PRIKUPIO CESID	58
4.5 ZVANIČNI REZULTATI SEPTEMBARSKIH IZBORA	59
4.6 BROJ VOLONTERA	60
5. PARALELNO PREBROJAVANJE GLASOVA U DECEMBRU	61
5.1 SASTAV BIRAČKIH ODBORA	61
5.2 CESID-OVA PIRAMIDA NADLEŽNOSTI	61
5.3 IZMENJENI USLOVI ZA RAD CESID-A	61
5.4 PVT I PPVT	62
5.5 TRI PROCESA	62
5.6 CILJNE INFORMACIJE	63
5.7 OBJAVLJIVANJE REZULTATA U MEDIJIMA	63
5.8 RAZVIJEN SOFTVER	64
5.9 CESID-OVI REZULTATI	65
6. O METODOLOGIJI REPREZENTATIVNOG UZORKA	69
6.1 STRATIFIKACIJA NA PRIMERU	70
6.2 METODOLOGIJA PRAVLJENJA UZORKA	71

D

0.1 Čemu nadgledanje izbora?

ogodi se ponekad u nekom društvu da politički takmaci budu toliko suprotstavljeni jedni drugima da među njima nema nikakvog poverenja te se jaz netrpeljivosti ne može premostiti čak ni zbog straha da za vreme ili nakon izbora na kojima se odlučuje o ishodu njihove političke borbe može doći do otvorenog fizičkog sukoba. U takvim okolnostima važno je da se nađe skupina zainteresovanih posmatrača, organizovana oko projekta nadgledanja izbora, koja, bez obzira na politička ubeđenja pojedinaca iz te organizacije, hoće da utvrdi prave rezultate izbora i saopšti ih javnosti u nameri da spreči sukobe i prinudi poraženu stranu da mirno prihvati poraz. Ako je u takvom društvu politički takmac na vlasti spremjan da prevara menja izbornu volju građana i da primeni prinudu ili čak silu ne bi li ostvario svoj cilj, onda organizacija za nadgledanje izbora, iako nekome može izgledati pristrasna, ima još važniju ulogu jer, u uslovima opasnosti, nadgledanjem izbornog procesa u nameri da se utvrdi prava istina, otežava izborne prevare ili ih, štaviše, sprečava.

Čak i u najstabilnijim društvima sa dugom demokratskom tradicijom poput SAD, poželjno je da na izborima postoji organizovana skupina posmatrača kojoj se veruje, jer može doći do spora koji se lako i brzo prevaziča ako se oslonimo na mišljenje organizovanih građana u koje javnost ima poverenje. Primer sa izbora u SAD iz oktobra 2000. godine u kojima je manje od 1000 glasova građana države Floride odlučivalo o izboru predsednika SAD veoma je zanimljiv, jer se pokazalo da se u uslovima društvene stabilnosti i najteži izborni spor može rešiti procedurom 'pred sudovima, a ne sukobima na ulicama. U uslovima nerazvijene demokratije i ekonomski zaostalosti ovakvo razrešenje, čini se, bilo bi nemoguće te u takvim društvima građanska organizacija za nadgledanje izbora može imati važnu ulogu. I u slučaju da je u takvim društvima vlast prodemokratski orientisana, posmatrači su važni, pogotovo ako ne postoji demokratska opozicija.

Istorijski izbori su istorija izbornih neregularnosti, prevara i krađa ili bar pokušaja da se stekne izborna prednost nedopustivim sredstvima. Svaki učesnik u izbornoj trci rad je da pobedi i nijedno društvo nije imuno na izborne malverzacije. U politički stabilnim zemljama sa utemeljenom demokratijom partije koje učestvuju na izborima, kontrolišući jedna drugu, mogu da budu dovoljan garant da je izborna procedura sprovedena u granicama regularnosti. No, i u njima, kako smo videli na primeru izbora u SAD, građansko nadgledanje izbora ne bi bilo na odmet. U zemljama koje to nisu, ono je prosto neophodno.

0.2 Paralelno prebrojavanje glasova

Nadgledanje izbornog procesa podrazumeva mnoštvo aktivnosti:

- utvrđivanje usklađenosti izbornog zakonodavstva sa međunarodnim standardima,
- proveru jednakosti izbornih uslova za sve takmace,
- praćenje medija i utvrđivanje stepena medijske ravnopravnosti za sve učesnike u izbornoj trci,
- utvrđivanje stepena implementacije zakona i prikupljanje podataka sa svih biračkih mesta i iz svih izbornih komisija o prekoračenju zakonskih normi,
- proveru zvanično utvrđenih izbornih rezultata na svim biračkim mestima i na celoj teritoriji na kojoj se sprovode izbori.

U nameri da se spreče izborne prevare, ponekad je potrebno, paralelno sa zvaničnim državnim organima, sprovesti akciju utvrđivanja pravih izbornih rezultata. Jedan od načina da se ovo postigne naziva se *paralelnim prebrojavanjem glasova*, a sastoji se u prikupljanju zvaničnih izbornih rezultata (po mogućству) sa svih biračkih mesta, u nameri da se glasovi koje su osvojile pojedine izborne liste ili pojedinci saberi i, nezavisno od nadležne izborne komisije, u najkraćem vremenu utvrde rezultati izbora.

Organizacija koja sprovodi u delo ovu sasvim jednostavnu ideju, pored sopstvene promocije koja neposredno sledi iz činjenice da prva zna i u stanju je da saopšti izborne rezultate koje javnost sa nestrpljenjem očekuje, svojom brzinom može da izvrši i pritisak na organe koji oficijelno sprovode izbore da rade u skladu sa zakonom, nepristrasno i pošteno. Time se teži važnom cilju, koji stoji pred svakom zajednicom namernom da razvija demokratiju, da se organi vlasti biraju zaista demokratski i u skladu sa istinskim željama birača.

Naravno, jednostavnost ideje paralelnog prebrojavanja glasova ne podrazumeva i jednostavnost njene realizacije. Složenost same akcije proizilazi, pre svega, iz neophodnosti angažovanja hiljada dobrovoljaca motivisanih da utvrde izborne rezultate i time provere istinitost utvrđenih zvaničnih izbornih rezultata. Podrazumeva se obuka ovih dobrovoljaca jer uspešnost akcije prebrojavanja glasova zavisi od stepena usklađenosti rada učesnika u ovom poduhvatu. Potrebno je regrutovati armiju ljudi i osmislići njen rad do poslednjeg detalja. Treba predvideti sve moguće prepreke u realizaciji akcije i pripremiti ljudstvo da, u skladu sa unapred načinjenim dogовором, poštuje proceduru koja vodi do konačnog cilja.

Razume se, akciju paralelnog prebrojavanja glasova moguće je, u manjoj ili većoj meri, realizovati zavisno od ukupnih okolnosti u društvu u kojem se sprovode izbori. Zavisno od stepena represije u društvu u kojem se organizuje paralelno prebrojavanje glasova neophodno je preduzeti sve mere opreza da bi se ljudstvo zaštitilo ne dovodeći u pitanje uspešnost akcije.

Naposletku, i pored svih mera opreza, nije isključen neuspeh poduhvata.

0.3 CeSID-ova iskustva

U drugoj polovini 2000. godine Srbija je bila izuzetno zanimljivo poprište dvaju izbornih sučeljavanja. U kratkom periodu od svega tri meseca organizovani su izbori na jpre 24. septembra, a potom 23. decembra koji su, imajući u vidu okolnosti pod kojima su održani, bili toliko različiti, kao da nisu održani u istoj zemlji gotovo u isto vreme. Izbori u septembru održani su u uslovima državne represije i potpune kontrole državnih medija, dok su decembarske izbore karakterisali uslovi relativne slobode.

I na jednim i na drugim izborima Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID) bio je jedina organizacija u državi sa ulogom zainteresovanog posmatrača. I u jednom i u drugom slučaju CeSID je nadgledao izbornu proceduru i prvi precizno utvrdio kakva je izborna volja građana. Angažovao je hiljade volontera koji su na biračkim mestima ili ispred njih posmatrali izborni proces i beležili sve izborne nepravilnosti o kojima je kasnije obaveštavana javnost. Uz to, CeSID je zahvaljujući svojim volonterima uspeo da veoma efikasno organizuje paralelno prebrojavanje glasova i prvi utvrdi prave izborne rezultate. Time je postigao da se izborna volja građana poštuje.

Mislimo da bi CeSID-ova iskustva stečena praćenjem izbora tokom 2000. godine možda mogla da budu zanimljiva sličnim organizacijama širom sveta. Stoga smo namerni da ih predstavimo domaćoj i stranoj javnosti imajući na umu mogućnost da će neko, ko je voljan da nadgleda izbore, ponegde da se susretne sa problemima sličnim onima koje smo mi morali da rešimo da bismo uspešno obavili svoju misiju. Nemamo nameru da utvrđujemo bilo kakve standarde ili da dajemo savete, propisujemo recepte i sastavljamo uputstva već prosto da potanko opišemo svoja iskustva.

1. PRIPREME ZA NADGLEDANJE IZBORA 2000. GODINE

K

1.1 Počeci 1.1.1 Povereništva

ada je, iz potreba nastalih nakon višemesecnih protesta građana Srbije zbog izborne krađe, formiran 1997. godine, CeSID je imao samo beogradsku kancelariju. Imao je i dobre veze sa Udrženim granskim sindikatom "Nezavisnost" i nevladnim organizacijama širom Srbije. Zahvaljujući ovim vezama, načinjena je mreža povereništava koja je kasnije postala okosnica naše organizacije.

Prvi uslov za uspešan početak rada CeSID-a bio je kvalitet ljudi koji su kao dobrovoljci pristali da rade na utemeljenju organizacije za nadgledanje izbora. Srećnim sticajem okolnosti i zahvaljujući saradnji sa već postojećim nevladnim sektorom u Srbiji, sa tek regrutovanim volonterima stvoreni su odnosi međusobnog poverenja na kojima je utvrđena celokupna kasnija organizacija.

Tek oformljena povereništva koristila su iste prostorije sa Sindikatom i pojedinim nevladnim organizacijama. Razume se, od samog formiranja CeSID-a postojala je i svest o neophodnosti širenja regionalne mreže kojom bi se pokrila celokupna teritorija Republike, do poslednje opštine i, ako je moguće, do poslednjeg naselja. Ova potreba diktirana je misijom organizacije, budući da je ona formirana sa ciljem da organizovanim nadgledanjem izbora doprinese uspostavljanju vladavine prava i unapređenju demokratskih vrednosti i institucija.

1.1.2 Regionalne kancelarije

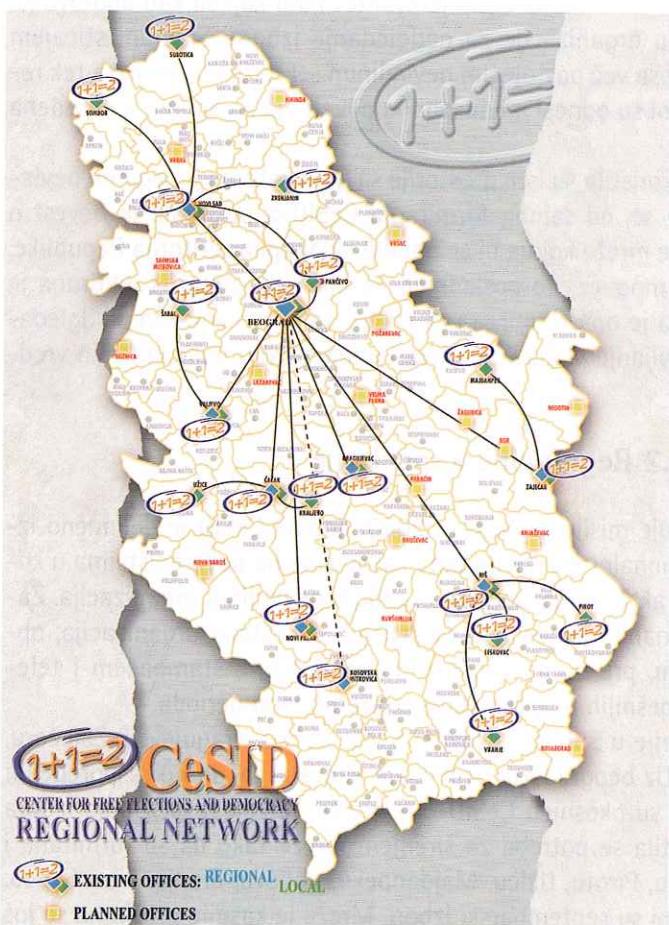
Imajući u vidu posebnost svoje misije, početkom 2000. godine CeSID je delimično izmenio način organizovanja regionalne mreže do tada zasnovane na povereništvima u kojima rade volonteri zajedno sa aktivistima sindikata i drugih nevladinih organizacija. Za početko je sa otvaranjem regionalnih kancelarija nezavisnih od ostalih organizacija, opskrbljenih osnovnom opremom, pre svega sopstvenim računarom, štampačem i telefonom. One su izrasle iz najuspešnijih povereništava iz prethodnog perioda.

Najpre su formirane kancelarije u Subotici, Novom Sadu, Čačku, Kragujevcu, Zaječaru, Novom Pazaru, Nišu i Vranju. Uz beogradsku, ovih osam kancelarija, dobro raspoređenih po celoj teritoriji Srbije, činile su okosnicu CeSID-ove mreže. Nakon raspisivanja izbora krajem jula 2000. godine, osetila se potreba za širenjem mreže tako da su formirane i kancelarije u Kraljevu, Leskovcu, Pirotu, Užicu, Majdanpeku, Valjevu, Zrenjaninu i Šapcu. Sa ovim kancelrijama dočekani su septembarski izbori. Mreža je kasnije proširena sa još četiri kancelarije.

1.1.3 Seminari

Prva obaveza koju su preuzele novoformirane regionalne kancelarije bila je organizacija niza seminara širom Srbije kojima je cilj bio promovisanje ideje domaćeg nadgledanja izbora i upoznavanje javnosti sa misijom CeSID-a. Ovi seminari-radionice bavili su se pitanjima izbornog zakonodavstva u okviru teorijskog dela koji je podrazumevao razmatranja o izbornim sistemima, izbornoj matematici, izbornoj geografiji i o iskustvima sa izbora u Srbiji održаниh od uvođenja višestraanačja 1990. godine, uključujući i iskustva izbornih prevara i izbornih krađa. Međutim, težište seminara bilo je više na praktičnim i tehničkim pitanjima koja su se odnosila na rad biračkih odbora u skladu sa važećim izbornim zakonodavstvom, a svaki seminar podrazumevao je i simulaciju rada biračkog odbora.

Seminari su održani u dvadeset jednom gradu u Srbiji, a predavači su bili stručnjaci iz oblasti izborne problematike, između ostalih i sudije i univerzitetski profesori. Polaznici su bili aktivisti i volonteri CeSID-a, članovi drugih nevladinih organizacija, ali i pojedini članovi opozicionih stranaka. Smatrali smo da je, bez obzira na nezavisnost CeSID-a od partija, važno da što više građana stekne neophodna znanja iz izborne problematike tako da naše polaznike nismo pitali da li su članovi neke partije ili nisu. Imajući na umu važnost obučenosti svih učesnika biračkog procesa, bili smo spremni da na našim seminarima prihvatićemo i učešće članova biračkih odbora svih političkih opredeljenja, uključujući i članove režimskih stranaka. To se, međutim, prema našim saznanjima ipak nigde nije dogodilo.

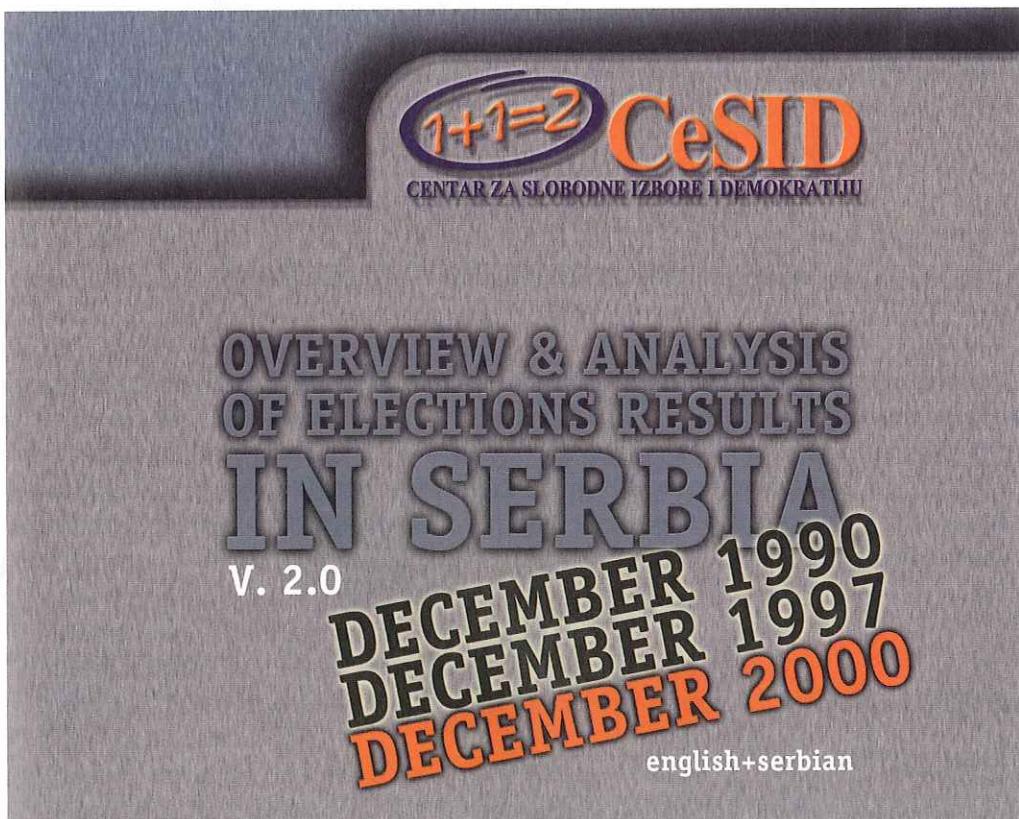
Mapa Srbije sa mrežom regionalnih kancelarija

1.2 Istina o rezultatima ranijih izbora

1.2.1 CD – Pregled i analiza izbornih rezultata u Srbiji 1990-1997.

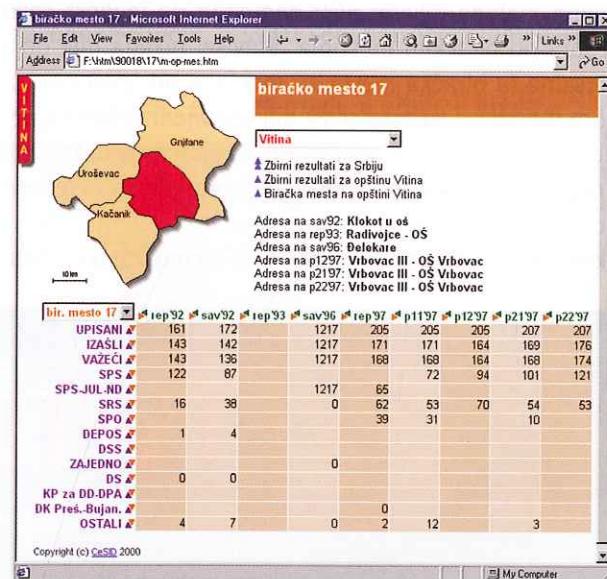
Od 1990. godine, kada su održani prvi višestrački izbori, do 1997. u Srbiji je održano 14 izbora. Zvanični rezultati izbora po biračkim mestima objavljeni su samo za savezne izbore iz 1992. i 1996. godine ali u veoma malim tiražima, a publikacije sa ovim rezultatima nisu mogle da se kupe već su distribuirane slobodnom voljom onih koji su ih publikovali.

Vlasti Srbije iz nekog razloga nikada nisu dopustile da javnost sazna kako izgledaju zvanični rezultati izbora po biračkim mestima. Štaviše, nikada nije objavila ni spisak biračkih mesta sa adresama (a biračka mesta su menjana od izbora do izbora), naravno ni sastav biračkih odbora itd. Izbori su tako uvek bili obavijeni velom tajne, a izborna procedura je ličila na magijsku radnju čiji je rezultat bila konačna odluka Izborne komisije koja je uvek potvrđivala neprikosnovenost pobjede vladajućeg režima i Predsednika. Pravu istinu o rezultatima tih izbora nikada nećemo saznati. Ono što će nam uvek ostati u sećanju jesu gorke posledice koje se prirodno nadovezuju na nedemokratske i nepoštene izbore.

ISKUSTVO PARALELNOG PREBROJAVANJA GLASOVA

Budući da su analize izbornih rezultata sa predsedničkih izbora iz 1997. godine jasno pokazale da je na tim izborima bilo masovne krađe glasova jer se zvanični rezultati iz opština na Kosovu nisu mogli objasniti ako se na tim izborima albanski deo biračkog tela nije masovno odazvao, pojavila se potreba da se rezultati svih ranijih izbora analiziraju i utvrde sva biračka mesta na kojima na pređašnjim izborima rezultati pokazuju neke ne-logičnosti. CeSID se stoga upustio u projekat prikupljanja, računarske obrade i prezentacije izbornih rezultata sa svih prethodno održanih izbora u Srbiji. Rezultat ovog pregnuća bio je CD-rom na kojem se jasno i pregledno mogu paralelno poređiti izborni rezultati na pojedinim biračkim mestima, po opštinama i izbornim jedinicama.

Namera nam je bila da strankama ponudimo sredjene izborne rezultate po biračkim mestima ne bi li njihovi aktivisti, koji poznaju pravo stanje u biračkom telu na teritoriji na kojoj rade i žive, utvrdili na kojim mestima izborni rezultati nisu u skladu sa biračkim raspoloženjem građana. Naravno, CD-rom sa izbornim rezultatima bio je i važan deo obrazovnog materijala prezentovan na obuci koju je CeSID sprovodio među svojim aktivistima i volonterima širom Srbije.

PRIPREME ZA NADGLEDANJE IZBORA 2000. GODINE

Zbirni rezultati za Srbiju - Microsoft Internet Explorer									
File Edit View Favorites Tools Help Back Forward Stop Refresh Home Links 10 IP: 192.168.1.10 Go									
Adresa: C:\F\Umlaski\Izbor.htm									
▶ Spisak opština u Srbiji ▶ Mapa opština u Srbiji ▶ Analiza ekstrema u rezultatima									
p32 Y rep32 Y sav32 Y rep32 Y lok32 Y sav36 Y rep37 Y p1137 Y p1237 Y p1237 Y p2237 Y									
UPISANI 6949150 6777102 6755800 6920571 7138309 7202495 7186544 7210567 7226947 7226880 IZASLJ 6949150 6777102 6755800 6920571 7138309 7202495 7186544 7210567 7226947 7226880 VAŽEĆI 4622341 4437904 4435215 4125609 3992357 4069536 3967657 3966300 3419437 372418 3565234 SPS 2673375 13590861 14789181 1576237 1317023 1473621 1688656 1662726 2171737									
SPS-JUL-ND Y 18478989 14167759									
SRS Y 10667651 10249809 5954679 4596587 7643537 11603939 11251409 1730581 1222381 1378097									
SPO Y 8Y 792802Y 651633Y 566510Y									
DEJENI Y 797784Y 609731Y 715564Y									
DS S 218056Y 65316Y									
ZAJEDNO Y 1017594Y 969215Y									
DS Y 196333Y 280183Y 497592Y 5Y									
DS-RS 71865Y 101234Y									
DS-RDS-GS 56905Y									
SSS Y 128220Y 2254Y									
Koal.Vojvodina Y 17791Y 57645Y 112475Y									
DA-SSS-PPS Y 60822Y									
SVH Y 140825Y 1060986Y 112466Y 28178Y									
LzaS-dt S.Ilojli Y 31620Y 81311Y 50938Y									
BIRs Mus Y 6336Y 54898Y 61500Y 49472Y									
KP za DD-DPA Y 29342Y 1555Y									
DK Preš.-Bujan Y 14178Y									
GG-Ž.Ražnatović Y 17352Y									
GG-M.Panić Y 1604410Y									
OSTALI Y 344568Y 653338Y 575628Y 380855Y 507040Y 287414Y 309798Y 517906Y 252501Y									

U tehničkom smislu CD je bio zasnovan na HTML tehnologiji tako da je njegov sadržaj bez izmena prezentovan na CeSID-ovom web-sajtu www.cesid.org. Sadrži više od 10 000 tabela u kojima su izborni rezultati prezentovani na mnoštvo načina, a propraćeni su i zanimljivim grafičkim rešenjima, uključujući prikazivanje rezultata na mapi Srbije i mogućnost navigacije klikom na mapu.

1.3 CeSID-ov web sajt

Imajući na umu da, zbog delatnosti koja se kosila sa interesima postojećeg režima u Srbiji, možemo da se suočimo sa mogućnošću formalnog ukidanja organizacije odlučili smo da od domena www.cesid.org.yu, zavisnog od domaće vlasti, migriramo ka novom domenu www.cesid.org. Za ovu priliku promenili smo dotadašnji sadržaj i dizajn Web sajta u nameri da ga učinimo vizuelno i sadržajno atraktivnijim. Cilj nam je bio da na sebe skrenemo pažnju i pripremimo potencijalne korisnike na zanimljive aktivnosti koje smo spremali za izbornu noć kada svi nestrpljivo očekuju prve rezultate izbora. Znajući da u izbornoj noći na septembarskim izborima nećemo imati mnogo pristupa domaćim medijima, pripremili smo se da rezultate našeg nadgledanja izbornog procesa objavimo na web sajtu koji ne bi bio ugrožen represivnim aktivnostima režima.

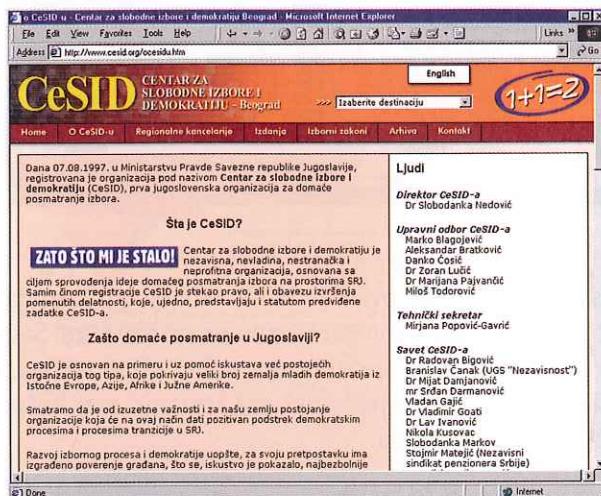
Predviđeli smo da web sajt sadrži:

- Opšte podatke o CeSID-u, kancelarijama i aktivnostima CeSID-a
- Podatke koji su objavljeni na CD-u *Pregled i analiza izbornih rezultata u Srbiji od 1990. do 1997. godine*
- On-line verzije drugih izdanja CeSID-a, uključujući i video
- Raznorodne materijale koji su značajni za izbore, a javno su dostupni, kao što su tek-

ISKUSTVO PARALELNOG PREBROJAVANJA GLASOVA

stovi zakona i uredbi

- Najnovije vesti (kao i arhivu vesti) koje se odnose na izbore, sa dnevnom ažurnošću
- Aktivnosti CeSID-a
- Direktorijum drugih lokacija na Internetu, odnosno institucija u svetu i kod nas, koje se bave izborima
- Diskusione grupe
- Stranicu za prikazivanje CeSID-ovih rezultata paralelnog prebrojavanja glasova koje će teći u realnom vremenu
- Ostale sadržaje za koje se javi potreba.

Razume se, web sajt je bio predviđen i kao značajno pomagalo u obuci CeSID-ovih trenera i volontera budući da je sadržao mnoštvo materijala vezanih za izbornu problematiku.

1.4 Širenje organizacije

1.4.1 Obuka trenera

Imajući na umu da ideja nadgledanja izbornog procesa i paralelnog prebrojavanja glasova mora neizostavno da podrazumeva i obrazovanje ljudstva koje u tome učestvuje, CeSID je za svoje volontere organizovao obuku širokih razmara. Smatrali smo da volonteri koji ne nauče kako treba da izgleda rad biračkog odbora ili izborne komisije i šta sve podrazumeva izborni proces na biračkom mestu, ne mogu valjano da posmatraju izbore.

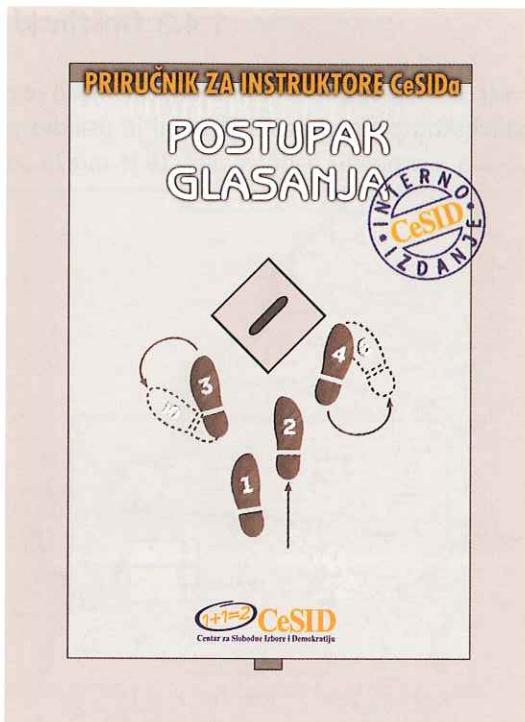
Da bi se dobro realizovala obuka hiljada ljudi na srazmerno velikoj teritoriji, pogodno je bilo najpre sačiniti tim ljudi koji je u stanju da tu obuku sproveđe. Preciznije, potrebno je bilo pripremiti mnoštvo timova proporcionalno raspoređenih po celoj teritiriji. CeSID je stoga organizovao obuku 300 trenera iz svih krajeva Srbije. Obuku su realizovali CeSID-ovi stručnjaci, a ona je, pored

PRIPREME ZA NADGLEDANJE IZBORA 2000. GODINE

- klasične *nastave*, podrazumevala
- *testiranje polaznika* na kraju nastave kako bi se proverilo stečeno znanje, a potom i
- *proveru sposobnosti polaznika da stečeno znanje verbalizuju* kako bi se utvrdilo koliko su sposobni da svoje znanje o izborima prenesu na volontere.

Naravno, obuka trenera podrazumevala je i pripremu priručnika koji su dobili svi polaznici kursa. Važno je istaći da je sva literatura, koja je pripremana u CeSID-u za potrebe obuke, prevedena na jezike manjina tako da su svi građani Srbije zainteresovani za nadgledanje izbora i izbornu problematiku uopšte mogli da se obrazuju na maternjem jeziku.

Naslovna strana priručnika

1.4.2 Piramida nadležnosti

U nameri da se pripremi za kvalitetno nadgledanje izbora, CeSID je prvi put za septembarske izbore 2000. načinio strukturu piramide nadležnosti. Na njenom vrhu bila je republička kancelarija CeSID-a u Beogradu, pod njom mreža 16 regionalnih kancelarija kojima su bili podređeni opštinski koordinatori zaduženi za mobilizaciju timova volontera na svojim opštinama. Mreža regionalnih kancelarija već ranije je manje-više bila formirana tako da je postojao utvrđen i proveren način komunikacije, međusobno i sa republičkom kancelarijom, a nije beznačajno pomenuti ni međusobno poverenje stečeno ranijom saradnjom.

Mreža opštinskih koordinatora sačinjena je uglavnom od ljudi sa kojima se već ranije saradivalo ili od prijatelja, rođaka ili poznanika nekog od proverenih saradnika CeSID-a. Smatrali smo važnim da u akciju koordinacije izborne kontrole za potrebe CeSID-a angažujemo osobe koje se međusobno poznaju i jedni u druge imaju poverenje. Istog principa držali smo se i u izboru volontera, iako je mnogo njih, naročito u većim gradovima, regrutovano posle marketinških akcija i medijskih prezentacija. No, svi oni su prošli kroz obuku tokom koje su uspostavljene veze međusobnog poverenja.

1.4.3 Opštinski koordinatori

Mreža opštinskih koordinatora sačinjena je mesec dana pre septembarskih izbora. Zbog policijskog pritiska na CeSID koji je usledio po prirodi stvari, pojedinci su odustajali od učešća u projektu nadgledanja, te je mreža trpela promene sve do održavanja izbora.

191 opština u Srbiji

Od opštinskih koordinatora očekivalo se da su završili trening trenera i uz to, po mogućству, da budu vozači automobila i da imaju dostupan računar sa modemom budući da je računarska komunikacija, za ovu priliku, bila jedno od nezaobilaznih sredstava veze. Potreba kvalitetnog nadgledanja septembarskih izbora u uslovima koji nisu bili povoljni za CeSID nametala je ne samo zahteve koje su morali da ispune opštinski koordinatori već i njihove potrebe. Svakom od koordinatora bio je dostupan CD-rom sa rezultatima izbora ili bar spisak biračkih mesta na opštini sa predsedničkih izbora iz 1997. godine, softver za unošenje podataka sa uputstvom za njegovo korišćenje i za prenos podataka, a za njih su bili pripremljeni i brojevi telefona lokalnih Internet provajdera zajedno sa informacijama za identifikaciju, spisak obučenih trenera iz njegove i iz susednih opština, uputstvo za rad koordinatora, spisak brojeva telefona za dojavljivanje, a za mnoge od njih i mobilni telefon.

Kako je već istaknuto, bilo je predviđeno da koordinator ima mogućnost korišćenja internet-provajdera, recimo lični nalog koji ima od ranije ili nalog prijatelja. Kao dodatno rešenje, iz razloga bezbednosti i s obzirom na moguću preopterećenost domaćih provajdera u izbornoj noći, bilo je predviđeno i korišćenje provajdera u nekoj od susednih zemalja, uglavnom u Bugarskoj. Štaviše, iz razloga sigurnosti komunikacije, server na kojem su se skupljali rezultati da bi bili obrađeni, a potom i objavljeni, bio je udaljeni računar blizu kičme Interneta sa adresom koja ne zavisi od nacionalne Internet organizacije.

Obaveze koordinatora bile su svedene na regrutovanje volontera, njihovu obuku, korekcije spiska biračkih mesta, utvrđivanje sastava biračkih odbora, pravljenje spiskova volontera sa njihovim adresama i telefonima u digitalnoj formi, koordinaciju u izbornom danu, prijavljivanje (regionalnim kancelarijama i kancelariji u Beogradu) nepravilnosti u izbor-

PRIPREME ZA NADGLEDANJE IZBORA 2000. GODINE

nom danu, koordinaciju aktivnosti na svojoj opštini u izbornoj noći tokom akcije paralelnog prebrojavanja glasova i, napisetku, prikupljanje CeSID-ovih zapisnika sa biračkih mesta u opštini i njihov transport u beogradsku kancelariju radi ponovnog unosa i kontrole. U uslovima policijskog pritiska na CeSID od nekih od prethodnih zahteva moralo se odustati. Međutim, iz razloga pouzdanosti i sigurnosti, moralo se misliti na distribuirani unos podataka, tako da je svaki opštinski koordinator imao obavezu da, u skladu sa svojim mogućnostima, prikupljene podatke sa svoje opštine u elektronskom obliku prosledi na server CeSID-a.

Treba napomenuti da su opštinski koordinatori imali punu autonomiju u organizovanju aktivnosti na svojoj opštini jer se pokazalo da u Srbiji postoji uočljiva raznolikost u ukupnim društvenim prilikama u pojedinim opština, tako da saveti i uputstava od strane uprave CeSID-a nisu mogli uvek da budu primenljivi. Na primer, CeSID-ov reklamni materijal (posteri, plakati, flajeri, majice, kape, sveske, olovke itd.) bili su veoma traženi u skoro svim opštinama u Srbiji, ali je bilo opština čiji su koordinatori smatrali da bi distribucija reklamnog materijala mogla da ugrozi uspešno regrutovanje volontera koji su želeli da budu što manje primećeni. Uprava CeSID-a uvek je imala sluha za ideje i predloge koordinatora i uvek se oslanjala na njihove inicijative.

1.4.4 Volonteri

Mreža volontera stvarana je sve do poslednjeg dana pred septembarske izbore. Od volontera se zahtevalo da imaju završen trening trenera ili trening volontera. Svaki od njih bio je opskrbljen uputstvom za rad volontera, CeSID-ovom literaturom (*Moj vodič kroz izbore*), formularom zapisnika CeSID-a sa šifrom biračkog mesta i brojevima telefona za dojavljivanje, olovkom i sveskom CeSID-a. Njihove obaveze bile su: dežurstvo ispred biračkog mesta i praćenje odziva birača, zapisivanje i prijavljivanje (koordinatorima i centralnoj kancelariji u Beogradu) izbornih nepravilnosti u izbornom danu, javljanje rezultata u izbornoj noći, dostavljanje uredno popunjeno zapisnika koordinatoru.

Naslovna strana vodiča (verzija na albanskom)

ISKUSTVO PARALELNOG PREBROJAVANJA GLASOVA

Kao i koordinatorima, volonterima je u septembru sugerisano da na izbornom mestu ne skreću pažnju na sebe budući da su ranija iskustva govorila o angažovanju policije (u uniformi ili u civilu) ispred biračkih mesta. Koordinatori su imali obavezu da vode računa o tome da volonteri, po mogućству, dežuraju ispred biračkog mesta na kojem i glasaju jer se time smanjuje njihova sumnjivost u očima "snaga reda" budući da imaju izgovor za bivanje pred sopstvenim biračkim mestom.

Za aktiviste CeSID-a decembarski izbori bili su mnogo prijatniji od septembarskih. Uz uredne akreditacije mogli su nesmetano da nadgledaju izbornu proceduru na samim biračkim mestima. Najčešće su uspostavljali dobre odnose sa članovima biračkih odbora i, kad god bi iskrsoao kakav spor ili nedoumica, uvek su bili dobar izvor informacija o zakonskim okvirima u kojima treba da se odvija izborni proces budući da su tokom obuke stekli znanja koja nisu imali i članovi biračkih odbora koji, nažalost, ni za ovu priliku nisu bili dovoljno pripremljeni za rad u biračkom odboru.

1.5 Namere

1.5.1 Plan delovanja u izbornom danu

Nekoliko meseci pre no što su održani septembarski izbori u CeSID-u je načinjen plan delovanja organizacije budući de se očekivalo skoro raspisivanje izbora. Kasnije će se pokazati da će plan morati da bude izmenjen jer u trenutku pisanja nismo znali da nećemo dobiti akreditacije i da ćemo raditi nedeljama pod pritiskom i prizmotrom policije. No, svejedno, plan je govorio o namerama i predvideo je mnoštvo aktivnosti koje su bile sprovedene.

U tom planu predviđene su sledeće aktivnosti:

Volonteri se raspoređuju po biračkim mestima najkasnije u 7 sati ujutro. Sa sobom imaju:

- Kopiju registracije CeSID-a,
- Akreditaciju CeSID-a,
- Akreditaciju izborne komisije (ako je bude – nije je bilo),
- Lične isprave,
- Literaturu: *Moj vodič kroz izbore*,
- Zapisnik CeSID-a sa šifrom biračkog mesta i imenom volontera, koji je pripremio koordinator,
- Uputstvo za ponašanje volontera na biračkom mestu,
- Olovku i svesku CeSID-a.

Plan je distribuiran kancelarijama, a njegov sadržaj je bio sledeći:

Neophodno je da volonteri budu prisutni pred biračkim mestom u trenutku kada započinju izbori i da utvrde vreme kada je biračko mesto otvoreno, te da li je to učinjeno po zakonu. Važno je da utvrde sastav biračkog odbora i da, ako rešenje o postavljenju predsednika i članova biračkog odbora (izdaje ga izborna komisija izborne jedinice) nije istaknuto na vidnom mestu, insistiraju da se to učini. Informaciju o sastavu biračkog od-

PRIPREME ZA NADGLEDANJE IZBORA 2000. GODINE

bora u toku dana (ako to nije učinjeno ranije) neophodno je proslediti beogradskoj kancelariji (o tome brine koordinator) da bismo, ako bude nepravilnosti na biračkom mestu, mogli da objavimo sastav biračkog odbora. Volonteri su u obavezi da saznaju ko je predstavnik opozicije u biračkom odboru i da, ako ga nema, to konstatuju da bismo imali evidenciju svih biračkih mesta bez kontrole opozicije. O svim nepravilnostima na biračkom mestu volonter je dužan da obavesti koordinatora (u pismenoj formi na listu hartije iscepanom iz CeSID-ove sveske) koji javlja beogradskoj kancelariji ili, ako je u mogućnosti, volonter to sam čini. Nepravilnosti unosi i u svoj zapisnik sa biračkog mesta.

Prisustvo volontera na biračkom mestu važno je bez obzira na to da li je dobio akreditaciju i nadgleda rad biračkog odbora na samom biračkom mestu ili to čini van prostorija u kojima se odvija birački proces. S jedne strane, važno je utvrditi činjenice o kojima je bilo (i biće još) reči, a, s druge strane, budući da će predstavnik opozicije u biračkom odboru biti usamljen, prisustvo CeSID-ovog volontera pružiće mu sigurnost i mogućnost komunikacije bez napuštanja biračkog mesta.

Zapisnik (koji će CeSID da čuva kao deo dokumentacije) sadržaće:

1. Spisak obaveza volontera na biračkom mestu,
2. Šifru biračkog mesta,
3. Ime i prezime volontera,
4. Sastav biračkog odbora,
5. Konstataciju da li opozicija ima predstavnika (i iz koje je stranke?) ili ne,
6. Broj upisanih u birački spisak, izašlih na izbole, važećih glasova, brojeve glasova koje su osvojile pojedine liste, tj. predsednički kandidati (CeSID će pratiti rezultate samo predsedničkih izbora i izbora za Veće građana Savezne skupštine),
7. Nepravilnosti na biračkom mestu,
8. Napomene,
9. Brojeve telefona za komunikaciju i brojeve telefona na koje javlja konačne rezultate.

U 15 časova biće načinjen presek odziva i o tome će biti obaveštene regionalne kancelarije koje to objavljuju u lokalnim medijima i beogradska kancelarija koja će organizovati konferenciju za štampu. Sve informacije idu na Internet. Postupak će biti ponovljen u 20 časova, kako bi se utvrdilo koliki je odziv birača. Nakon zatvaranja biračkih mesta (u 20 časova) volonteri koji imaju akreditaciju ili su i bez nje uspeli da se probiju na biračko mesto prisustvuju procesu prebrojavanja glasova i nadgledaju ga. U isto vreme (ako je to moguće) pripremaju CeSID-ov zapisnik koji mora biti čitko popunjén i jasan. Volonteri koji nisu uspeli da se probiju, samo spremaju zapisnik. Može se očekivati da će glasovi biti dugo prebrojavani zbog mnoštva paralelnih izbora, tako da rezultati neće biti objavljeni za manje od dva, a za velika biračka mesta možda i četiri sata.

Kada su rezultati objavljeni i istaknuti na vidnom mestu volonter ih prepisuje u CeSID-ov zapisnik i prosleđuje ih (ako je to moguće) na jedan od datih telefona držeći se uputstava o načinu komunikacije preko telefona (zbog neophodne kratkoće razgovora). Javljuju se samo oni podaci iz zapisnika koji su u njemu otkucani masnim slovima. Uredno popunjén zapisnik predaje koordinatoru koji ga, zajedno sa ostalim, nosi u regionalnu

kancelariju. Ako postoji mogućnost, koordinator unosi rezultate u računar i prosleđuje ih beogradskoj kancelariji u elektronskoj formi. Važno je imati distribuiran unos jer je teško sprečiti rad CeSID-a u izbornom danu ako postoji mnoštvo paralelnih načina komunikacije.

Rezultati se sravnjuju i u regionalnoj kancelariji (podaci se mogu dobiti i iz beogradske kancelarije) i prosleđuju lokalnim medijima.

Ako je sprečen svaki način komunikacije zapisnici se fizički dostavljaju beogradskoj kancelariji u najkraćem mogućem roku. Treba ih i kopirati jer valja imati na umu da će možda policija pokušati da ih oduzme.

Aktivnost CeSID-a biće predstavljena na konferencijama za štampu u Medija centru. Svi podaci biće prezentovani u realnom vremenu na web-sajtu CeSID-a www.cesid.org.

Da bi sve u izbornom danu funkcionalo u skladu sa CeSID-ovim namerama u predizbornom periodu, potrebno je učiniti sledeće:

Formirati mrežu opštinskih koordinatora i obučiti koordinatorе

Uslovi:

- vozač sa automobilom (može pozajmijenim),
- dostupan računar sa modemom. Računarska komunikacija će predstavljati jedan od nezaobilaznih sredstava komunikacije,
- završen trening trenera.

Opskrbljeni su:

- diskom sa rezultatima izbora ili bar spiskom biračkih mesta u opštini,
- softverom za unošenje podataka i uputstvom za njegovo korišćenje i za prenos podataka,

• brojevima telefona i informacijama za identifikaciju kod Internet provajdera (obezbeđuje ih CeSID). Poželjno je da koordinator nezavisno od CeSID-a ima sopstvenu mogućnost korišćenja Internet provajdera (recimo lični nalog koji ima od ranije ili nalog prijatelja) kao dodatnu opciju, s obzirom na moguću preopterećenost provajdera u izbornoj noći,

- spiskom obučenih trenera iz njegove i susednih opština,
- uputstvom za rad koordinatora,
- spiskom telefona za dojavljivanje,
- mobilnim telefonima (ako ih bude).

Obaveze:

- regrutovanje volontera,
- obuka volontera,
- pribavljanje akreditacija u opštinama gde je to moguće,
- korekcija spiska biračkih mesta,
- utvrđivanje sastava biračkih odbora (zajedno sa volonterima),
- pravljenje spiskova volontera sa njihovim adresama i telefonima (?) u digitalnoj formi,
- koordinacija u izbornom danu,
- javljanje (regionalnim kancelarijama) nepravilnosti u izbornom danu,

PRIPREME ZA NADGLEDANJE IZBORA 2000. GODINE

- koordinacija u izbornoj noći.

Formirati mrežu volontera i obučiti volontere

Uslov:

- završen trening trenera ili volontera.

Opskrbljeni su:

- uputstvom za rad volontera,
- kopijom registracije CeSID-a, akreditacijom CeSID-a i akreditacijom izborne komisije (ako je bude),

• CeSID-ovom literaturom: *Moj vodič kroz izbore*,

• formularom zapisnika CeSID-a sa šifrom biračkog mesta i imenom volontera, koji je pripremio koordinator,

- uputstvom za ponašanje volontera na biračkom mestu,
- olovkom i sveskom CeSID-a,
- bedžom i tagom (?).

Obaveze:

- dežurstvo na ili ispred biračkog mesta i praćenje odziva birača,
- zapisivanje i javljanje (koordinatorima) nepravilnosti u izbornom danu,
- javljanje rezultata u izbornoj noći,
- dostavljanje uredno popunjenoj zapisniku koordinatoru.

Načiniti bazu podataka koordinatora i volontera, zajedno sa bazom podataka izbornih mesta, koja će sadržati:

- šifru biračkog mesta koja se sastoji iz šifre opštine, broja biračkog mesta i njegovog koda,
- imena i prezimena volontera zaduženog za to biračko mesto, njegovu adresu i broj telefona,
- članove biračkog odbora tog biračkog mesta čija imena moraju biti objavljena nakon odluke Izborne komisije,
- podatak o akreditaciji Izborne komisije.

Načiniti:

- spisak obaveza volontera na biračkom mestu,
- uputstvo za ponašanje volontera na biračkom mestu,
- kopije registracije CeSID-a,
- akreditacije CeSID-a,
- formulare zapisnika,
- bazu 8687 biračkih mesta sa adresama i sa očekivanim brojem upisanih birača u biračke spiskove i distribuirati je koordinatorima zbog korekcija.

Proizvesti softver za praćenje izbora i za prezentaciju na internetu.

Načiniti informatički tim i standardizovati digitalnu komunikaciju (u tom cilju tim mora da obide sva mesta na kojima postoje računari za unos ili je možda jednostavnije organizovati obuku svih osoba zaduženih za unos i prenos podataka).

Organizovati izborne štabove u regionalnim kancelarijama i u Beogradu (distribuirano).

ISKUSTVO PARALELNOG PREBROJAVANJA GLASOVA

Informatički povezati izborne štabove.

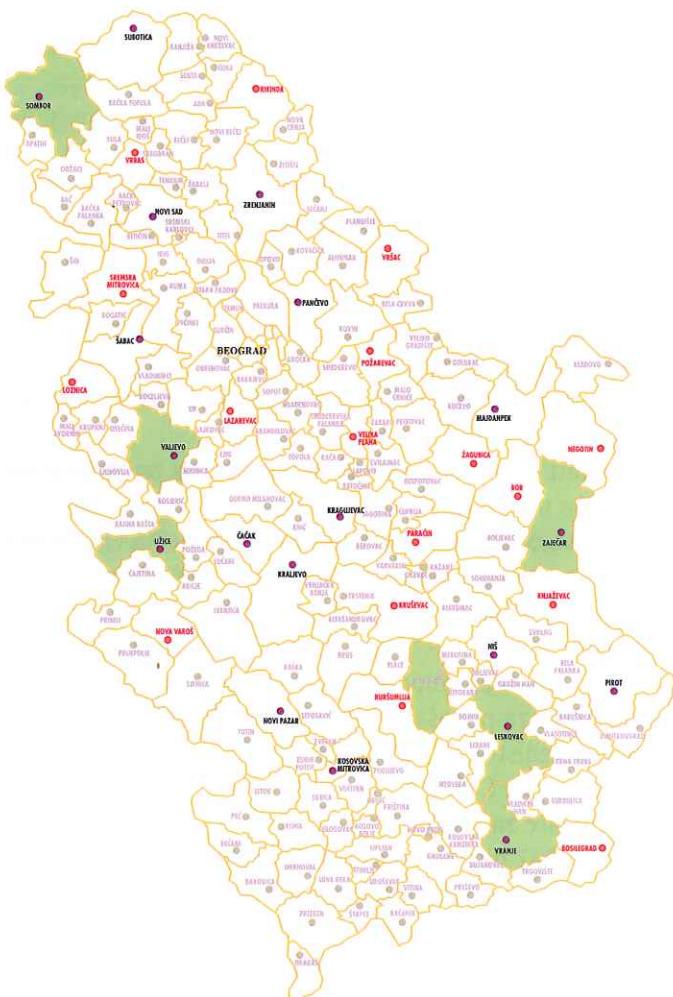
Načiniti spisak telefona za komunikaciju rezultata.

Opštinama (a ako je potrebno i biračkim mestima) dodeliti telefonske brojeve (i rezervne brojeve) za dojavljivanje beogradskim kancelarijama.

Naravno, okolnosti su nas nagnale da neke od predviđenih aktivnosti ne realizujemo, a druge da dodamo no, opšte uzevši, plana smo se manje-više držali.

1.6 Forenzičari

Znajući za mnogobrojne izborne falsifikate načinjene na ranijim izborima, pre svega na udaljenim biračkim mestima (uglavnom na Kosovu) koje opozicija nije uspela da pokrije svojim aktivistima, CeSID je zajedno sa *Centrom za liberalno-demokratske studije* (CLDS) iz Beograda načinio projekat postizborne kontrole rada izbornih komisija pojedinih izbornih jedinica. Od ukupno 26 izbornih jedinica, koliko ih je bilo u Srbiji na septembarskim izborima za dva veća Savezne skupštine, izabrano je sedam: Sombor, Valjevo, Užice, Zaječar, Prokuplje, Leskovac i Vranje. Za svaku od ovih izbornih jedinica načinjen je tim za postizborno kontrolu – nazvali smo ga *forenzičkim* – predvođen advokatom, a pripremljeni su i nosivi (laptop) računari za ponovni unos podataka da bi se proverili podaci izbornih komisija.

PRIPREME ZA NADGLEDANJE IZBORA 2000. GODINE

Budući da po zakonu punomoćje za ovakvu kontrolu može dobiti samo izborna lista, CeSID i CLDS su svoju akciju izveli uz pomoć DOS-a koji je zatražio od Savezne izborne komisije da mu bude dopušten uvid u izborni materijal na pomenutim izbornim jedinicama. Naravno, izborne komisije ovih sedam izbornih jedinica nisu sledile slovo zakona i nisu omogućile nesmetani rad našim "forenzičarima", no i pored toga prikupljeno je mnogo dokaza o izbornim falsifikatima, pre svega u izbornim jedinicama Vranje i Prokuplje koje su pokrivale kosovske opštine.

Nosivi računari pripremljeni za ovu akciju odigrali su značajnu ulogu u radu CeSID-a na septembarskim (i kasnijim) izborima budući da je policija prilikom septembarskog upada u naše prostorije konfiskovala svu opremu koju je pronašla, uključujući i računare. Ostalo nam je samo 14 nosivih.

1.7 Kampanja

Važan deo predizbornih aktivnosti bila je CeSID-ova medijska kampanja.

1.7.1 Motivi

Sve do leta 2000. godine, široka javnost nije znala šta je CeSID, šta su domaći posmatrači i šta tačno znači prozirnost izbornog procesa. U trenutku kad su raspisani septembarski izbori, u Srbiji je vladala opšta apatija, pomirenost sa sudbinom i teškim ekonomskim prilikama. Istraživači su redovno opisivali građane kao osobe u depresiji, navikle na oduzimanje i uskraćivanje. Osim toga, režim je ulagao izuzetno mnogo truda da u javnom mnjenju stvori otpor prema svim nevladinim organizacijama.

U nameri da se predstavi javnosti u dobrom svetu i prikupi što više dobrovoljaca, CeSID je preuzeo snažnu medijsku kampanju i, u tu svrhu, formirao svoj *kreativni tim*. Međutim, smisao kampanje nije bio samo u pružanju informacija. Trebalo je, pre svega, pobediti strah i pasivnost.

1.7.2 Znak'

Sve je počelo sa znakom CeSID-a. Nevladine organizacije slične CeSID-u postoje i u drugim zemljama. One su za svoj znak najčešće birale predmete koji asociraju na posmatranje - naočare, oko, lupu itd. CeSID je od kreativnog tima zatražio da smisli nešto originalno, a opet direktno. Od ponuđenih rešenja odlučio se za logo

koji je postao suštinski deo kampanje. Istinit i očigledan iskaz da su jedan i jedan dva simbolizuje jednostavan, čvrst i otvoren stav da izborni proces mora biti proziran, da rezultati moraju biti istiniti, da sve mora biti logično i po pravilima. Uostalom, iako je ciljna grupa kampanje bila obrazovana populacija, mnogima se dopalo što sam logo CeSID-a lako komunicira sa celim stanovništvom. Kasnije, kada se utvrdilo da i deca znaju da CeSID insistira na stavu da i na izborima jedan i jedan uvek mora biti dva, znali smo da je logo postigao cilj.

1.7.3 Pozitivno obojene poruke

Posle svih nedaća koje su zadesile građane Srbije, i koje su trajale više od deset godina, najmanje je mogla biti uspešna negativna kampanja. Bilo je očigledno da ljudima u Srbiji treba nešto normalno i zdravo. Da im treba ponuditi način da povrate samopoštovanje, želju za odbranom svoga prava, svoga glasa, itd. Kreativni tim je procenio da u porukama ne sme biti ni žuči ni otrova ne samo zbog toga što se CeSID bavi nadgledanjem izbora u nameri da oni budu pošteni, već i zato što su sva relevantna istraživanja pokazivala da su građani prezasićeni sukobima, trivenjima i, uopšte uzev, negativnom komunikacijom na kojoj su insistirali režimski mediji. Tim istraživanjima su se očigledno rukovodili i kreativni timovi opozicije jer su i njihove poruke bile pozitivno obojene sa minimalnim osvrtom na greške režima.

Suština rada CeSID-a je, između ostalog, i neutralnost. Stoga kampanja nije insistirala na manipulacijama sa izbornim rezultatima iz 1996. godine. Naprotiv, minimalno su korišćene reči poput manipulacija, neregularnost, prevara, itd.

Kampanja je trajala od početka avgusta do sredine septembra. Prva faza kampanje počela je "tizerom" koji je izazvao očekivano jake reakcije. Sve je išlo tačno kako treba: pažnja opšte javnosti, a pre svega ciljne grupe, bila je uhvaćena. Nakon tizera usledila je priča o potrebi za poštovanjem izbornih pravila i procedure kao najboljeg načina zaštite izborne volje građana. U stvari, u toj fazi stvarala se potreba ljudi za zaštitom svojih prava, tako da je posle toga bio potpuno prirodan prelazak u fazu kad su građani pozvani na akciju, odnosno prijavljivanje za nadgleg-

Zašto postoje izborna pravila?

Da bi se poštovala.

Za voleđeće izbore.

1+1=2 CeSID
CENTAR ZA NEGOVUĆE IZBORE I PRAVOGA

011 3342 702, 010 21 477, 021 614 000, 010 420 327, 017 417 542, 022 248 283, 034 332 859, 024 551 600 Idu. 113, 020 3 12 461
E-mail: ceqid@cecid.rs sva, ceid@ceid.net

danje izbora i čuvanje glasova svakog od nas.

S obzirom na svoje trajanje, broj medija i složenost poruka, kampanja je morala biti potpuno koherentna u verbalnom i vizuelnom smislu. To je bilo neophodno ne samo da bi se CeSID lakše pozicionirao već i da bi se dovoljno jasno i jako vizuelno odvojio od kampanja političkih partija. Cela kampanja odisala je minimalizmom: dosledno i jednostavno korišćenje narandžaste boje u kombinaciji sa crno-belim fotografijama. Bez viška reči ili vizuelnih elemenata. Sasvim jednostavno.

Trebalo je pokazati ljudima da su domaći posmatrači obični ljudi u najboljem smislu te reči. Jedna od glavnih poruka bila je

“Posmatraču zato što mi je stalo”.

Nekome može biti stalo samo do otpora režimu, drugome do toga da se zaista poštuju pravila i čuvaju glasovi, trećem je moglo biti važno samo da sazna istinske izborne rezultate itd. Sve u svemu, bilo je lako identifikovati se sa tom porukom i njenom poentom da svakome mora da je stalo do tako važnih stvari kao što su izbori. Potpuna uverljivost i jednostavnost postignuta je time što su i u spotu i u štampi bili pravi CeSID-ovi posmatrači.

The poster features a black and white portrait of a young man in a plaid shirt. To his right, the text "Posmatraču izbore" is written in large, bold, white letters. Below the portrait, a blue banner contains the text "postani domaći posmatrač" and "nazovi 011 334 27 62". To the right of the banner, the text "Zato što mi je stalo." is written in purple, followed by "A tebi?" in a larger, bold purple font. At the bottom right, there is a logo for CeSID, which includes the text "1+1=2" inside an oval, the word "CeSID" in red, and the text "CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU" below it.

1.7.4 Reakcija režima na kampanju

Iako je kampanja tvrdoglavu i uporno vođena tako da bude neutralna i pozitivna, režim je reagovao agresivno. CeSID se tako našao među drugim "negativcima" kao što su bili Otpor i G17+. U državnim medijima su skoro svakodnevno plasirani komentari puni laži, insinuacija i optužbi na račun CeSID-a. Što je vreme više odmicalo, režim je preuzimao sve oštire poteze. Posle napada u medijima, prešlo se na upad u prostorije CeSID-a,

oduzimanje opreme, pozive na informativne razgovore svih ključnih ljudi u CeSID-u, donatora, pa čak i onih koji su samo sarađivali sa CeSID-om.

Kao što je CeSID nastavio sa radom posle oduzimanja opreme i prešao na alternativne sisteme, tako je i kreativni tim preduzeo sve mere zaštite materijala koji je sklonjen iz prostorija. Priprema oglasa za predaju u štampu radila se u kućama članova kreativnog tima. Sve je učinjeno da se kampanja nesmetano nastavi.

Uprkos jakom političkom pritisku, kampanja, regrutovanje i obuka građana tekli su po planu. CeSID-ovi oglasi izlazili su u nezavisnim novinama, na radiju su išli džinglovi, na ulicama su bili bilbordi (precrtavani, dopisivani i prepravljeni kao i svi ostali bilbordi koji su provocirali režim), spotovi su se emitovali. Doduše, samo na lokalnim televizijama u mestima u kojima je opozicija na izborima 1996. godine osvojila većinu na lokalnim izborima. Razume se, na državnoj televiziji to nije bilo moguće. Za razliku od ranijih izbora, unutrašnjost Srbije je ovoga puta, zahvaljujući lokalnim medijima koje režim nije uspeo da uguši, bila mnogo bolje informisana od Beograda.

1.7.5 Motivacija volontera

Paralelno sa medijskim aktivnostima, održavane su redovne konferencije za štampu, deljeni su leci na ulicama. Kako je vreme odmicalo, ljudi su počeli sve više da se javljaju. Čak je broj ljudi koji se javljaо naglo rastao posle svakog udara režima na CeSID. Očigledno je da su motivi ljudi koji su se javljali u tom trenutku bili ne samo da učestvuju u jednoj građanskoj akciji, već i da pruže otpor režimu bez ulaska u političku aktivnost ili priključivanja nekoj stranci. Ipak, u toj atmosferi maltretiranja i hapšenja svakog ko se smatrao neprijateljem režima, mnogi su odustajali od rada u CeSID-u. Kasnije, posle događaja od 5. oktobra, mnogi od njih su se ponovo javili da budu CeSID-ovi dobrovoljci i bili učesnici u nadgledanju decembarskih izbora.

Kampanja je završena nekoliko dana pred izbore. CeSID je zbog svoje visoke stručnosti, ranijeg i novostečenog renomea bio izuzetno citiran u izbornoj noći i posle nje. CeSID-ovi rezultati izbora i komentari našli su se u mnogim medijima. To je bila slatka pobeda posle nedelja zastrašivanja, pretnji i pritisaka. Kako su se stvari dalje komplikovale oko odbijanja režima da prizna izborne rezultate, postalo je jasno da se kampanja mora nastaviti da bi se odbranila volja građana. Tako su se 1. oktobra pojavili bilbordi koji su još jednom podvukli da su na izborima jedan i jedan ipak dva, tako su u novinama izlazili oglasi koji su podsećali Saveznu izbornu komisiju da obnovi znanja iz matematike, a na sam 5. oktobar, CeSID je dao svoju podršku građanima koji su tražili nazad svoje glasove tako što je podelio duhovite nalepnice koje su ljudi lepili po licu, jaknama, kolima i zidovima. Epilog je svima poznat.

Ne vredi !
Jedan i jedan
su ipak dva

1+1=2 CeSID

1.7.6 Šta je bilo u decembru?

Naravno, posle 5. oktobra nije više moglo biti reči o maltretiranju, hapšenju ili zabrani rada CeSID-a. Ta razlika "pre i posle 5. oktobra" nikada se ne može zabora-

ISKUSTVO PARALELNOG PREBROJAVANJA GLASOVA

viti. Međutim, što se tiče regrutovanja ljudi za potrebe CeSID-ove kampanje u decembru, problem je zaista bio samo donekle lakši. Po svim istraživanjima, CeSID-ova poznatost bila je izuzetno visoka i konotacija pozitivna. Pitanje izborne manipulacije i krađe bilo je dovoljno sveže i aktuelno. I upravo tu je bio problem. Većina ljudi čvrsto je verovala da je sa dolaskom novih vlasti pitanje nadgledanja izbora deplasirano. Trebalo je ubediti ljude da iako je "on gotov", stvari nikad nisu gotove u osvajanju prava, slobode i demokratije, da je u stremljenju demokratiji potrebno neprekidno nadgledati vlasti, pa samim tim i izbore kao važan segment u životu celog društva.

Druga ključna poruka u kampanji pred decembarske izbore trebalo je da stvori osećaj kod ljudi, posebno mlađih (izmedju 20 i 30 godina), da je zaista moćno kad iznad političkih strasti i pristrasnosti, neutralni pojedinac može dati svoj sud o toku glasanja, odnosno o budućnosti cele zemlje. S druge strane, bila je to prilika da se još jednom podvuče da nije teško postati posmatrač, da to nisu samo pravnici, visokoobrazovani ljudi koji zbog nadgledanja izborne procedure moraju da pohađaju višemesecne kurseve ili škole već, prosto, samo zainteresovani i motivisani građani.

Septembarska kampanja se može smatrati kampanjom za lansiranje novog proizvoda na tržište, te je zato morala biti direktna i dovoljno informativna da bi donela dobre rezultate. Pošto je u međuvremenu poznatost CeSID-a postala visoka, kreativni tim je utvrdio da je moguće, pa čak i neophodno zbož održavanja pažnje, preći na sim-

Biti posmatrač?

Lako i moćno.

tel. 33 42 762

CeSID

CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU

Budi i Ti deo ekipa!

Nažalost, ne postoje podaci o poznatosti CeSID-a pre prve kampanje, ali stručne procene kazuju da je iznosila oko 10 %. Sredinom septembra, odnosno pri kraju prve kampanje, poznatost CeSID-a bila je oko 60 %. Nešto više od 6000 obučenih posmatrača nadgledalo je septembarske izbore uprkos proganjanjima. Posle septembarskih izbora, mnogi su se hvalili kako su bili CeSID-ovi posmatrači. Imati neke veze sa CeSID-om postalo je *in*.

Istraživanja su pokazala da je u decembru poznatost dospjela čak 72 %. Broj ljudi koji se javio za nadgledanje decembarskih izbora prevazišao je sva očekivanja i realne potrebe. Oko 13.000 CeSID-ovih posmatrača nadgledalo je decembarske izbore. I tako, posle mnogo uloženog truda svih ljudi okupljenih oko CeSID-a, efektnih kampanja i burnih događaja, nije više bilo potrebno objašnjavati šta je CeSID i šta je transparentnost izbora.

2. RAZLIČITI PREDIZBORNI USLOVI NA IZBORIMA U SEPTEMBRU I DECEMBRU

D

a bi se razumeli razlozi naših pojedinih postupaka u predizbornom periodu i tokom septembarskih i decembarskih izbora 2000 godine, potrebno je razumeti atmosferu i ukupne društvene uslove u kojima smo se pripremali za nadgledanje ovih izbora. Naravno, nećemo se odvažiti na takav poduhvat budući da bismo time promašili temu kojom se bavimo, ali ćemo izdvojiti nekoliko događaja vezanih za našu organizaciju, u nameri da dočaramo sliku okolnosti u kojima smo radili.

2.1 Septembar

2.1.1 Represija

1. Pre podne 8. septembra 2000. godine, samo 16 dana pre održavanja već zakazanih izbora, policija je bez naloga upala u prostorije CeSID-a u ulici Kralja Milutina br. 21 u Beogradu. Inspекtori Odeljenja za privredni kriminal, finansijski inspektor i inspektor za devizno poslovanje detaljno su pretresli prostorije u cilju nalaženja dokaza nekog kričivnog dela (nikada nismo saznali kojeg) i sa sobom odneli svu dokumentaciju i sve računare. Deo dokumentacije policija nije mogla da zapleni budući da, iz predostrožnosti, i nije bio čuvan u prostorijama CeSID-a. Neki podaci o našoj organizaciji morali su istog dana da budu uništeni, pre svega oni koji su se odnosili na volontere i aktiviste. Razume se, nismo smeli da dopustimo da naše članstvo bude ugroženo budućim akcijama policije. One su, po prirodi stvari, usledile tako da su sve regionalne kancelarije CeSID-a u sledećih nekoliko dana prošle kroz sličan tretman, s tim što u njima više nije bilo nikakve dokumentacije i nijednog računara jer je sve na vreme bilo sklonjeno i sakriveno.

2. Pomoćnik saveznog ministra pravde (koji je, uzgred rečeno, svojevremeno potpisao rešenje o registraciji CeSID-a) posetio nas je 13. septembra i objasnio da, s obzirom na obavezu poštovanja izbornog zakona, postoji potreba upravnog nadzora nad CeSID-om. Rečima: "Država ima pravo i način da se odbrani" zapretio je mogućnošću formalnog uklanjanja organizacije. Ova pretnja nikada nije ostvarena, mislimo, pre svega, zbog toga što CeSID svojim delovanjem nikada nije prekoračio granice zakona, a Ministarstvu pravde je izgleda, ipak, bilo važno da se i samo drži zakonskih okvira. Međutim, pretnja je ostavila dubok utisak na sve u CeSID-u. Moglo bi se reći da je bitno uticala na buduće delovanje naše organizacije. Postali smo još oprezniji.

3. Policijsku represiju pratila je i medijska hajka na CeSID, pre svega u informativnim emisijama Radio-televizije Srbije i lista Politika. Primera radi, izdvojimo iz Politike jednu izjavu Gorana Matića, visokog funkcionera JUL-a, prema kojoj je "CeSID instrument u rukama SAD čiji je zadatak da osporava kredibilitet jugoslovenskih izbora. Ne trebaju nam nikakvi delegati američkih institucija, čiji je osnovni cilj okupacija našeg društva".

CeSID je bio meta režima i nakon izbornog dana. Pre no što je Savezni ustavni sud svojom presudom utvrdio da ne može biti drugog kruga izbora, Siniša Vučinić, član Jugoslovenske levice i predsednik Srpske radikalne stranke (zanimljiva kombinacija koja kazuje na koje je sve načine režim u Srbiji godinama razarao opoziciju), istakao se tvrdnjom da su izbori "pokradeni uz pomoć naloga koje su izdavali CIA i CeSID. Njihov plan bio je da izazovu haos da bi na kraju nasilno, uz pomoć NATO, osvojili vlast u Jugoslaviji."

КОМЕНТАР РТС-а

Шта је ЦЕСИД?

Многи трајани јављали су се ових дана питајући ко се крије иза луксузних плаката ЦЕСИД, којима је преiplaćen Beograd.

ЦЕСИД је, наводни Центар за слободне изборе, а уистину то је покушај још једне велике преваре и обмане у режији НАТО-а; речено је јуче у коментару РТС-а.

ЦЕСИД се представља као не владина организација, а у ствари је организација коју су формирале

и коју финансирају владе НАТО земаља. Главни финансијер је близглазиени Цори Сороши и његова крипна група чије су перјанице још озлоглашеница Луис Арбур и највећи ратни "злочинац" Весли Кларк. Значи, иза њих стоје оне снаге које годинама настоје да разbiju Србију и Југославију.

Отуда је ЦЕСИД у директној функцији настојања да се по сваку цену сруши наша држава. Из ове организације стоје они исти људи

који су пре неколико дана брутално отели Трећу и који уз помоћ те организације желе да створе услове да и у Србији наставе отимачину и плачуку. Због тога су последњих неколико месеци поједини челици добили значајне доларске свете као апанажу, а издају своје земље.

ЦЕСИД, би, по замисли владе НАТО земаља, требало да представља неку врсту ОЕВС-а у Србији, који би унапред изборе проглашио нерегуларним, стварајући тако НАТО владама алibi пред својом јавношћу да неуспељих опозиционих НАТО штабовника.

Једноставно, ЦЕСИД је још један у низу производа из НАТО кухиње, који – као и сви досадашњи – у којима су главни актери домаћи НАТО послушници имају укус издејства, закључујући се у коментару.

(Tanić)

Naslov iz Politike u kojem se помиње CeSID

RAZLIČITI PREDIZBORNI USLOVI NA IZBORIMA U SEPTEMBRU I DECEMBRU

Ni to nije bilo dovoljno, pretnje aktivistima CeSID-a bile su uobičajene širom Srbije, a pritisci su se pojačavali kako se približavao dan izbora. U pojedinim mestima sa našim aktivistima fizički su se obračunavale organizovane grupe članova pojedinih stranaka, pre svega Srpske radikalne stranke. Otiman je izborni materijal, ljudi su maltretirani, a bilo je i razbijanja automobila naših volontera metalnim šipkama.

2.1.2 CeSID-ov odgovor

Od momenta policijskog upada u naše prostorije način rada naše organizacije bitno je izmenjen. Znali smo da policija ne može u potpunosti da se usredsredi na našu organizaciju budući da su za njih, u tom trenutku, opozicione političke partie i mediji bili u središtu interesovanja. No, svejedno, u cilju ostvarenja naše misije nadgledanja izbornog procesa učinili smo sve što bi moglo da oteža uvid policije u naša dejstva. Sve naše aktivnosti odlagali smo do poslednjeg momenta zato što smo onima koji nas uhode hteli da ostavimo što manje vremena za akciju. Bili smo svesni da, radeći u stalnoj vremenskoj oskudici, možemo da načinimo neke omaške i ne ostvarimo baš sve što smo naumili, ali bilo je bolje nešto ne stići nego ništa ne uraditi.

Šta smo preduzeli?

- Pre upada policije počeli smo sa obukom trenera o kojoj je već bilo reči. Naumili smo i uspeli da obučimo 300 trenera kako bi oni mogli, radeći u 150 timova, da pripreme naše volontere za nadgledanje izbornog procesa na biračkim mestima. Obuku volontera, gde god je to bilo neophodno, odložili smo za poslednju nedelju pred izbore budući da je policija u nekim mestima Srbije prekidala obuku i privodila aktiviste.

- Planirali smo da podatke sa terena, u izbornom danu, primamo u Beogradu, ali ne u jednoj kancelariji iako je to najpogodnije sa organizacionog stanovišta, već na mnogo mesta u različitim krajevima grada. U tom cilju načinili smo dogovor sa pojedinim beogradskim nevladinim organizacijama o zajedničkoj akciji, naravno, u poslednjem trenutku, šest dana pre izbora, da bi što manje vremena ostalo da se sazna gde ćemo sve biti u izbornoj noći.

- Prema našem planu svaki volonter imao je, uz literaturu o nadgledanju, i formular u koji je trebalo upisati izborne rezultate sa biračkog mesta koje nadgleda. Kako je formular sadržao i brojeve telefona na koje se treba javiti, akcija distribucije formulara odložena je za poslednji momenat, dan-dva pre izbora ili, čak, na sam dan izbora.

- Centralna kancelarija u kojoj su se prikupljale sve informacije bila je u prostorijama CeSID-a u Beogradu (morali smo da pokažemo da se ne skrivamo i da se ne bojimo), ali imali smo i rezervni položaj u kancelariji Građanskih inicijativa nedaleko od prvog položaja. Budući da smo mnogo koristili informacionu i komunikacionu tehnologiju i da smo sakupljenim podacima komunicirali putem Interneta, odlučili smo da načinimo još jedan rezervni položaj, u Budimpešti, ako u Beogradu sve zataji.

- Proizveli smo program za unos podataka i komunikaciju i distribuirali ga svim kancelarijama i svim CeSID-ovim aktivistima koji mogu da koriste računar. S obzirom na poli-

cijsku represiju smatrali smo da distribuirani unos podataka podiže sigurnost komunikacije.

- Smatrali smo da domaći Internet provajderi nisu pouzdani (zbog mogućnosti kontrole i ometanja, kao i zbog očekivanog preopterećenja u izbornoj noći), pa smo prihvatali ponudu Matematičkog fakulteta Univerziteta u Sofiji i Matematičkog instituta Bugarske akademije nauka da preko njih ostvarujemo pristup Internetu. Naravno, to je povećalo telefonske troškove zbog pozivanja Bugarske, ali je povećalo i pouzdanost.

- Server na koji su se slivali svi podaci i na kojem se ujedno nalazila i CeSID-ova web prezentacija, iz razloga sigurnosti, iznajmljen je u Nemačkoj. Kako je već napomenuto, registrovali smo i koristili domen cesid.org, umesto cesid.org.yu, da u slučaju zvaničnog ukidanja organizacije, ne bismo izgubili domen.

Zamisao je bila jednostavna. Aktivisti na terenu prikupljaju podatke, unose ih u računar ili ih prosleđuju nekoj od kancelarija u unutrašnjosti ili u Beogradu gde se ti podaci unoše u računar, zatim se putem Interneta preko lokalnog provajdera ili provajdera u inostranstvu ti podaci šalju na udaljeni server, odatle se prikupljaju u Centralnoj kancelariji (ili nekom od rezervnih položaja), obrađuju se već pripremljenim programom za obradu i prezentaciju, prosleđuju na CeSID-ov sajt www.cesid.org da svet može u kratkom roku da vidi prikupljene i obrađene podatke. Naposletku, promovišu se u Medija centru u Beogradu na unapred zakazanim konferencijama za štampu.

Razume se, bilo je u CeSID-u i paranoidnih ideja o povećanju tajnosti naših dejstava i sigurnosti komunikacija sa ciljem da akcija izvesno uspe ali, budući da CeSID nije ilegalna organizacija i da nije tajna služba, stali smo na stanovište da sve treba činiti javno budući da su javnost i iznošenje istina jedina prava sredstva kojima se može ostvariti naša misija.

2.1.3 Odbijanje da nam se daju akreditacije

Kao i za sve ranije održane izbore u Srbiji, domaće nestранаčko nadgledanje nije bilo dopušteno ni u septembru 2000. godine. Savezna izborna komisija (SIK) odbila je zahtev CeSID-a da mu se dopusti nadgledanje izbornog procesa na biračkim mestima. Doduše, neke opštinske izborne komisije u Srbiji izašle su u susret našim molbama, no, znajući da je neovlašćenim prisustvom na biračkim mestima bilo moguće narušiti legalnost izbora, stali smo na stanovište da ni na tim mestima ne dopustimo svojim dobrovoljcima stalno prisustvo budući da bi se time Izbornoj komisiji pružila mogućnost da ponisti izbore. No, odbijanje SIK da dopusti nadgledanje nije bilo nikakva novost.

Od njegovog osnivanja 1997. pa do decembarskih izbora 2000. godine, CeSID-u nikada u Srbiji nije bilo dopušteno da nadgleda izborni proces. Ni savezno ni republičko izborno zakonodavstvo nigde nije predvidelo takvu mogućnost, bez obzira na to što je Jugoslavija potpisnica dokumenta sa drugog zasedanja OEBS-a o ljudskoj dimenziji – Kopenhagen 1990. godine. Tim dokumentom prihvaćen je princip javnosti prema kojem bi „prebrojavanje glasova trebalo da bude otvoreno i podložno proveri od nivoa biračkog mesta do

RAZLIČITI PREDIZBORNI USLOVI NA IZBORIMA U SEPTEMBRU I DECEMBRU

izbornih tela na centralnom nivou jer javnost procesa ograničava mogućnosti za izborne prevare većih razmara". Štaviše, članom 8 tog dokumenta utvrđeno je da: "Države članice smatraju da prisustvo posmatrača, kako stranih, tako i domaćih, može da poboljša izborni proces u državama u kojima se izbori održavaju. One stoga pozivaju posmatrače iz bilo koje druge države članice OEBS-a i bilo kojih odgovarajućih institucija i organizacija koje žele da nadgledaju tok nacionalnih izbora."

2.1.4 Nadgledanje pred biračkim mestom

U CeSID-u je preovladalo mišljenje da je, bez obzira na odbijanje SIK-a, izbore važno nadgledati, ako ne sa volonterima na samom biračkom mestu, onda svakako ispred njega. Razlog za to je poznata i, istraživanjima pređašnjih izbornih rezultata u Srbiji, već utvrđena istina da je na svim održanim izborima od 1990. do 1997. godine bilo mnoštvo biračkih mesta na kojima su partije na vlasti pobeđivale sa neobično ubedljivom razlikom, veoma često "sa nulom za opozicione partije". To se upravo dešavalo u onim mestima na Kosovu i u jugoistočnoj Srbiji u kojima su Albanci većinsko stanovništvo. Ova biračka mesta, prepostavljamo, nisu bila ni otvorena, a zapisnici sa njih stizali su u izbornu komisiju i bili priznati za validne.

Znajući uz to da na prethodnim izborima opozicija nije uspevala da kontroliše mnoga biračka mesta, smatrali smo da je od ogromne važnosti utvrditi da li su biračka mesta uopšte otvorena, da li na njima postoje biračka kutija i glasački listići, da li građani glasaju, da li opozicija ima svog člana biračkog odbora, da li se u skladu sa zakonom nakon obavljenih izbora na biračkom mestu rezultati objavljuju itd. Uostalom, imajući u vidu činjenicu da se stalni sastav biračkog odbora na ovim izborima sastojao iz predsednika, četiri člana i njihovih zamenika, dakle u njemu je bilo čak 10 osoba, a da je Demokratska opozicija Srbije (DOS), kao i ostale partije učesnice na izborima, mogla da ima samo jednog člana i njegovog zamenika, nametnula se potreba poboljšanja izborne kontrole makar sa jednom osobom ispred biračkog mesta.

2.1.5 Uspeh

Iako pod pritiskom policije i u teškim uslovima, CeSID je uspeo da izvrši svoju misiju nadgledanja septembarskih izbora. Tri i po sata nakon zatvaranja biračkih mesta imali smo globalnu sliku izbornih rezultata i utvrdili da je Vojislav Koštunica pobedio na predsedničkim izborima već u prvom krugu, a da je na parlamentarnim izborima ubedljivo najviše glasova osvojila Demokratska opozicija Srbije. Rezultati koji su kasnije stizali samo su potvrđivali ispravnost slike koju smo stekli. Brzina koju smo uspeli da postignemo u prikupljanju podataka sa biračkih mesta i preciznost procena koje smo načinili mislimo da su bitno uticali na događaje koji su sledili jer je, zahvaljujući našim akcijama, margina izbornih manipulacija bila bitno sužena.

2.2 Decembar

2.2.1 Dobijene akreditacije

Sudeći prema uslovima u kojima su održani, parlamentarni izbori u Srbiji od 24. decembra 2000. godine nisu imali mnogo sličnosti sa septembarskim. U mnogo čemu ovi izbori bili su jedinstveni u istoriji postkomunističkog parlamentarizma u Srbiji. Između ostalog, prvi put je dopušteno jednoj nevladinoj organizaciji da nadgleda izborni proces. Prvi put je građanima Srbije omogućeno da organizovano posmatraju rad izbornih organa u izbornim komisijama, na biračkim mestima i u Republičkom zavodu za statistiku.

CeSID je uspeo da dobije akreditacije od Republičke izborne komisije i da, na više od 7000 biračkih mesta, angažuje približno 13.000 volontera koji su mogli da utvrde stepen regularnosti decembarskih izbora za narodne poslanike u Skupštini Republike Srbije.

2.2.2 Nova organizacija za nove uslove

CeSID je dobro obavio posao kontrole septembarskih izbora. Toliko dobro da na decembarskim izborima koji su sledili ništa nije smelo da bude propušteno. Jednostavno, ukupni društveni uslovi su posle pobede opozicije na septembarskim izborima u potpunosti promenjeni, a umesto policijskog pritiska na CeSID i tvrdokornog odbijanja izbornih komisija da sa nama komuniciraju, došlo je vreme potpune kooperativnosti i spremnosti da se CeSID-u u mnogo čemu pomogne i da se, čak, posluša i po koji savet.

Akreditacija

Budući da je sve moglo da se učini u uslovima slobode, zamisao o kontroli izbornog procesa prilagođena je novim okolnostima tako da je, za ovu priliku,

- načinjena baza podataka volontera kojima su podeljene akreditacije u kojima je pored imena i prezimena bio i jedinstveni matični broj,
- server na kojem su prikupljeni podaci fizički je bio u Beogradu u prostorijama lokalnog internet-provajdera B92-NET, tako da su, pored mogućeg pristupa preko inter-

RAZLIČITI PREDIZBORNI USLOVI NA IZBORIMA U SEPTEMBRU I DECEMBRU

neta, postojale rezervisane linije za direktni pristup,

- za vezu sa internetom korišćeni su domaći provajderi, a
- podaci su se slivali u CeSID-ove kancelarije u Beogradu i drugim većim mestima u Srbiji i bili prezentovani u Medija centru u Beogradu i na lokalnim medijima širom Republike. Uz to, podaci su obrađivani već pripremljenim programom za obradu i prezentaciju i posleđivani na CeSID-ov sajt.

Naša konferencija za štampu u Medija centru

Ovog puta sve je moglo da bude urađeno na vreme, bez stresa, a neke aktivnosti su mogle da budu ostvarene po prvi put. To se, pre svega, odnosi na delimično paralelno prebrojavanje glasova koje, zbog uslova u kojima smo radili, u septembru nije bilo moguće.

2.2.3 Delimično paralelno prebrojavanje glasova

Jedan od najvažnijih uslova koji treba da bude zadovoljen da bi nadgledanje izbora bilo uspešno jeste brzina paralelnog prebrojavanja glasova. To je stoga što postoji potreba da se izborni rezultati utvrde i objave u najkraćem mogućem vremenu, budući da se time smanjuje prostor za manipulaciju onima koji su namerni da rezultate krivotvore. Način na koji to može da se postigne naziva se delimičnim paralelnim prebrojavanjem glasova, a

ISKUSTVO PARALELNOG PREBROJAVANJA GLASOVA

sastoji se u izboru reprezentativnog uzorka iz skupa svih biračkih mesta i praćenju izbornih rezultata na tom uzorku.

U Srbiji je na decembarskim izborima bilo približno 9000 biračkih mesta, a naš uzorak koji smo posebno pratili sastojao se iz 500 mesta. Sa više od 90 % mesta iz uzorka rezultate smo prikupili oko četiri sata nakon zatvaranja biračkih mesta i tada smo imali konačnu sliku izbornih rezultata. Međutim, dovoljno rezultata (sa 299 biračkih mesta) imali smo za manje od dva sata tako da smo već tada objavili naša predviđanja i pogrešili u proceni raspodele mandata u Parlamentu za samo 0.4 %. Od 250 mesta u republičkoj Skupštini tačno smo raspodelili 249. Samo jedan mandat "dali smo" pogrešnoj partiji.

CeSID je bio u mogućnosti da organizuje delimično paralelno prebrojavanje glasova na decembarskim izborima jer su ukupni uslovi u kojima su ti izbori održani to dopuštali. U septembru, u uslovima policijskog pritiska, to nije bilo moguće jer nije bilo izvesno da je moguće prikupiti informacije sa uzorka na kojem mora da bude i veoma nepristupačnih biračkih mesta a, uz to, sam prijem informacija u mnogo različitih kancelarija nije bio pouzdan. Jednostavno, pored ostalog, ovaj poduhvat zahteva i besprekornu organizaciju, disciplinovano prikupljanje podataka i brzo javljanje sa svih biračkih mesta u uzorku, a te zahteve, iskreno, u septembru ipak nismo mogli da ispunimo.

3. PLANIRANJE PARALELNOG PREBROJAVANJA GLASOVA

A

ko organizacija koja se sprema za nadgledanje izbora u projekat nadgledanja uključi i akciju paralelnog prebrojavanja glasova, onda je, pre pokretanja ove akcije, neophodno odgovoriti na sledeća osnovna pitanja:

1. Kako će posmatrači doći do rezultata sa biračkih mesta?
2. Sa koliko biračkih mesta će se prikupljati rezultati?
3. Kako će rezultati biti prikupljeni?
4. Kako će se obrađivati prikupljeni rezultati?
5. Kako će se prezentovati rezultati, uključujući postizborne analize?

Svako od postavljenih pitanja ima izbor mogućih odgovora, a razne smislene kombinacije odgovora daju jednu od mogućih varijanti projekta. Štaviše, moguće je u jednom projektu paralelno raditi više varijanti. Za septembarske izbore 2000. godine u CeSID-u je pripremljena i ostvarena samo jedna varijanta, dok su za decembarske izbore rađene tri.

3.1 Kako će posmatrači doći do rezultata sa biračkih mesta?

Pravna regulativa i ostvarivi formalni status posmatrača veoma mnogo utiču na odgovor na ovo pitanje. Ako formalno-pravni okvir ne otvara mogućnost posmatraču da vidi autentične rezultate brojanja glasova na nivou biračkog mesta, onda je pitanje da li se paralelno brojanje glasova uopšte može organizovati.

Na decembarskim izborima CeSID-ovi posmatrači su prisustvovali brojanju glasova i formiranju zvaničnog zapisnika biračkog odbora, pa su tom prilikom bili u mogućnosti da prepisu rezultate u pripremljeni CeSID-ov zapisnik. U septembru to nije bilo moguće jer posmatrači nisu bili aktreditovani. Tada je korišćena obaveza biračnog odbora da na vidnom mestu istakne kopiju zapisnika. Posmatrači su tako mogli da prepisu rezultate iz zvaničnog zapisnika, a autentično prikupljenim podacima su smatrani samo oni gde je CeSID-ov posmatrač lično pročitao podatke iz zvaničnog zapisnika i prepisao ih u svoj zapisnik. Primetimo da isticanje zvaničnog zapisnika na vidnom mestu omogućava da jedan posmatrač prikupi podatke sa više biračkih mesta, tako da su CeSID-ove ekipe ovu mogućnost koristile u onim mestima u kojima je broj posmatrača bio manji od broja biračkih mesta.

3.2 Sa koliko biračkih mesta će se prikupljati rezultati?

Kod planiranja akcije paralelnog prebrojavanja glasova moguće je opredeliti se za

masovno prikupljanje podataka, po mogućству sa svih biračkih mesta, ili za prikupljanje podataka sa određenog uzorka iz skupa biračkih mesta. Razume se, masovno prikupljanje prepostavlja masovnu prisutnost posmatrača na biračkim mestima.

I u septembru i u decembru 2000. godine CeSID je masovno prikupljao podatke sa biračkim mesta.

Treba imati na umu da masovna prisutnost posmatrača nije jedina prepostavka za masovnu akciju, budući da je jedno od mogućih uskih grla i postupak prikupljanja i obrade podataka. Ako, na primer, diktiranje jednog zapisnika traje minut, za diktiranje 10.000 zapisnika potrebno je preko 160 sati. Prikupljanje podataka sa uzorka iz skupa biračkih mesta podrazumeva najpre izbor uzorka, a potom i odgovarajuću obradu podataka sa tog uzorka.

Za razliku od septembarskih izbora kada je CeSID (samo) masovno prikupljao podatke, u decembru su podaci prikupljeni i masovno, ali i u paralelnoj varijanti sa uzorka. U uzorku je tada bilo 500 biračkih mesta.

3.3 Kako će rezultati biti prikupljeni?

Ovo je pitanje, s jedne strane, uslovljeno brzinom kojom želimo da dobijemo obrađene podatke, a, s druge strane, uslovljeno je komunikacionim resursima koje smo u mogućnosti da angažujemo. Tu računamo telekomunikaciju i prevoz. U uslovima represije u vreme septembarskih izbora bila je posebno izražena opasnost presecanja komunikacija.

Kada brzina nije prioritetna, onda je moguće opredeliti se za prikupljanje svih zapisnika koje su popunili posmatrači, na jednom mestu. Ovo je najsporiji, ali i najpouzdaniji način prikupljanja podataka. CeSID je u decembru u jednoj od paralelnih varijanti prikupljao sve zapisnike. To se pokazalo veoma korisnim jer je omogućilo formiranje arhive zapisnika i u isti mah unošenje zapisnika u bazu podataka. Uz to, ovo je bilo bitno i za analizu i ocenu rada aktivista na terenu, jer je isključivalo nestizanje rezultata zbog tehničkih problema.

Zanimljivo je da je Demokratska opozicija Srbije za septembarske izbore bila fokusirana na ovaj metod prikupljanja rezultata. Naravno, DOS je prikupljao zvanične zapisnike, a prioritet im je bio da imaju pravno valjan dokaz o rezultatima glasanja.

Za brzo prikupljanje podataka neophodno je koristiti telekomunikacije. Dostupnost telekomunikacija u izbornoj noći može biti neizvesna, čega smo se posebno bojali u septembru. Pokazalo se da su i mobilna i fiksna telefonija, kao i internet-provajderi u septembarskoj izbornoj noći radili bez problema, ali je opasnost da tako ne bude bila realna.

U osnovi su moguća dva modela prikupljanja podataka uz pomoć telekomunikacija:

- centralizovano prikupljanje podataka telefonom, tako što se posmatrači javljaju direktno u centralnu kancelariju,

- decentralizovano, sa više nivoa hijerarhije u prikupljanju podataka.

Centralizovano prikupljanje podataka je brže i pouzdanije, ali ima značajne tehničke zahteve u centrali. Zbog toga je u decembru CeSID koristio centralizovano telefonsko prikupljanje samo za reprezentativan uzorak, gde je za prijem podataka sa 500 biračkih

PLANIRANJE PARALELNOG PREBROJAVANJA GLASOVA

mesta korišćeno 12 telefonskih linija. Za brz centralizovan telefonski unos podataka sa približno 9000 biračkih mesta bilo bi potrebno oko 150 telefona i računara. Zbog toga je masovno prikupljanje podataka u decembru bilo decentralizovano. U septembru je korišćeno u osnovi decentralizovano prikupljanje podataka, dok je paralelno postojala mogućnost direktnog javljanja u Beograd, da bi se obezbedila redundantnost sistema.

Kod decentralizovanog prikupljanja posmatrač je obavezan da javi podatke opštinskom koordinatoru ili, neposredno, regionalnoj kancelariji. Pošto su posmatrači relativno blizu svojih opštinskih koordinatora, mnogi u kratkom vremenu mogu da dođu do koordinatora i predaju zapisnik, tako da se smanjuje potreba telefoniranja na tom nivou. Koordinator koji je prikupio podatke od posmatrača u obavezi je da ih prosledi u centralu, tj. na sledeći nivo hijerarhije. Pri tome može, ali ne mora, da koristi računar i računarske komunikacije. CeSID je ostavio regionalnim kancelarijama slobodu da detaljno urede nivo komunikacije posmatrač - koordinator. Budući da posmatrač pre ili kasnije treba da predigne zapisnik koordinatoru, u mnogim opštinama u Srbiji za prikupljanje podataka od posmatrača uopšte nije korišćen telefon. Neki opštinski koordinatori su obilazili opštinu i skupljali zapisnike od posmatrača, a negde su nakon završetka izbora čekali na dogovorenom mestu, gde su im posmatrači donosili zapisnike ili se prvo javljali telefonom.

3.4 Kako će se obrađivati prikupljeni rezultati?

Način obrađivanja prikupljenih rezultata umnogome zavisi od odgovora na prethodna tri pitanja. U slučaju decembarskih izbora u Srbiji, odgovori na prethodna pitanja doveli su do tri već pomenute varijante CeSID-ove akcije paralelnog prebrojavanja glasova.

3.4.1 Obrada u varijanti reprezentativnog uzorka

Da bi metoda reprezentativnog uzorka dala zadovoljavajuće rezultate, potrebno je, pre svega, odrediti biračka mesta koja ulaze u uzorak. Za taj posao poželjno je angažovati statističkog eksperta sa iskustvom u formiraju ovakvog tipa uzorka. U paketu sa određivanjem uzorka ide i metoda obračuna, a poželjno je da isti ekspert bude prisutan i u izbornoj noći u vreme prikupljanja i obrade podataka, da bi na licu mesta mogao da proverava da li se pojavljuje nešto što se "ne slaže", i da proceni u kojem trenutku su rezultati na osnovu prikupljenih podataka dovoljno dobri za objavljivanje. Detaljniji opis metodologije nalazi se u poglavljiju "O metodologiji reprezentativnog uzorka".

U varijanti reprezentativnog uzorka CeSID-ovi podaci su direktno prikupljeni u centrali, gde je postojao odgovarajući broj telefonskih linija. Poželjno je da sve linije pozivaju na isti broj telefona, što je i bio slučaj u decembru. Svaku telefonsku liniju opslužuje operator. Pored telefonskog aparata, ispred svakog operatera je računar, na kojem radi posebno pripremljena softverska aplikacija, koja je u potpunosti prilagođena propisanoj proceduri javljanja podataka. Aplikacija upisuje podatke u centralnu bazu podataka.

S druge strane, razvijen je softver za obradu podataka u koji su bile ugrađene potreb-

ne statističke metode. Programer koji je učestvovao u razvoju softvera i statistički ekspert zajedno su pratili obrađene rezultate. Primljeni rezultati su obrađivani u realnom vremenu, tako da obrada nije unosila dodatno kašnjenje.

U obradi reprezentativnog uzorka bitno je obratiti pažnju na bezbednost podataka, jer je dobijena procena rezultata veoma vredna informacija i ne bi bilo dobro da "procuri" pre nego što zvanično bude objavljena.

3.4.2 Obrada u varijanti brzog masovnog prikupljanja

Kod brzog masovnog prikupljanja podataka sa biračkih mesta u CeSID-u su korišćeni distribuirani unos i obrada. Napravljena je aplikacija pomoću koje su na opštinskom i regionalnom nivou unošeni podaci koji su, zatim, slati u centralu u elektronskoj formi, gde su objedinjavani u zajedničku bazu podataka. U septembru je korišćena jedna aplikacija samo za distribuirani unos podataka, a druga za prihvatanje poslatih podataka i njihovu obradu. U decembru je sve to objedinjeno u jednu aplikaciju, što je omogućilo da se obrade vrše i na lokalnom nivou (ovo je bitno zbog lokalnih medija), a time je formirano više nivoa u hijerarhiji prikupljanja podataka (svako je mogao i da prima i da šalje podatke). U decembru je distribuirano oko 100 CD-ova sa softverskom aplikacijom za distribuirani unos i obradu, a približno isto toliko volontera CeSID-a je prošlo kroz obuku za korišćenje aplikacije. Procena je da je ova aplikacija korišćena na više od 100 lokacija.

Za prenos podataka korišćen je internet i web aplikacija na CeSID-ovom web-serveru. Web aplikacija je omogućavala *upload* podataka od strane opštinskih i regionalnih koordinatora, kao i *download* u centrali. U septembru je, kako je već napomenuto, iz razloga bezbednosti bilo više "kopija" centrale, dok je web server bio u inostranstvu.

U decembru je bila predviđena i opcija da se u slučaju da na nekom mestu bude tehničkih problema sa računarom ili računarskom komunikacijom, zbirni rezultati za opštine prenesu usmeno.

3.4.3 Obrada u varijanti arhive zapisnika

Nakon izbornog dana, svi CeSID-ovi zapisnici sa biračkih mesta prikupljeni su u centralnoj kancelariji, gde u arhivi ostaju kao trajna dokumentacija. Pokazalo se da je veoma korisno podatke iz arhiviranih zapisnika nezavisno uneti u bazu podataka. Na taj način se dobija najmerodavnija informacija o tome koja su biračka mesta zaista bila pokrivena i koji su rezultati na tim biračkim mestima prikupljeni. Ova baza podataka treba da omogući i lako pronađenje zapisnika u arhivi. Softverska aplikacija za arhivu zapisnika je slična delu aplikacije za distribuirani unos i obradu, s tim što omogućava unošenje dodatnih podataka vezanih za organizaciju arhive, kao što je redni broj fascikle u kojoj je zapisnik.

U decembru je osam operatera dva dana unesilo podatke iz više od 7000 CeSID-ovih zapisnika iz arhive.

3.5 Kako će se prezentovati rezultati?

Prilikom planiranja prezentacije izbornih rezultata treba imati na umu da će šira javnost videti, čuti i pročitati ono što im prenose novinari. Izuzetak je prezentovanje podataka na Web sajtu, ali ono pokriva manji deo zainteresovane populacije. Iskustvo kazuje da se novinari najčešće ne upuštaju u razumevanje detalja u vezi značenja brojeva. Na primer, ako im se jednom saopšte procenti u odnosu na broj izaslih a drugi put u odnosu na broj upisanih, malo ko od njih će to pravilno preneti, čime će u javnosti ostati utisak da organizacija koja nadgleda izbore objavljuje protivrečne podatke.

Problem sa razumevanjem brojeva ne postoji samo kod novinara, već i u većem delu javnosti, pa čak i u samoj organizaciji koja prati izbore, gde svi ne razumeju jednakodobro fenomene koji se ispoljavaju u brojevima. Zbog toga treba obratiti pažnju ko će u ime organizacije govoriti o brojevima na konferencijama za štampu i, posebno, ko će odgovarati na pitanja prisutnih novinara.

Pre svega, izjavama vezanim za brojeve ne može se davati ton na isti način na koji se daje ton drugim izjavama. Ako se prosuđuje regularnost izbora može se, na primer, reći da su izbori bili uglavnom regularni, regularni, sa određenim neregularnostima, sa značajnim neregularnostima itd., a da se za svaku od ovih ocena mogu pronaći argumenti. S druge strane, ako je tačan podatak da je u okviru akcije paralelnog brojanja glasova obrađeno 79 % biračkog tela, ne sme se objaviti da je obrađeno 81 %, jer će se ukrštanjem raznih, pre ili kasnije objavljenih podataka, dobiti protivrečnost.

S druge strane, procenat obrađenog biračkog tela je obično veći nego procenat obrađenih biračkih mesta, jer brže pristižu rezultati sa većih (urbanih) biračkih mesta, što znači da ona imaju veći ideo u biračkom telu nego u broju biračkih mesta. U ovom slučaju postoji mogućnost izbora statistike koja više odgovara onome koji objavljuje podatke, ali se u odnosu na izabranu statistiku moraju objaviti tačni brojevi.

Ukoliko se istovremeno radi više varijanti paralelnog prebrojavanja glasova, potrebno je biti veoma oprezan u izboru trenutka kada se objavljuju rezultati različitih varijanti. Novinari neće precizno preneti šta je koja varijanta, čime se može stvoriti konfuzija u javnosti. U decembru se CeSID suočio sa tim problemom. Dakle, u svakom trenutku treba imati jednu verziju koja se objavljuje. Pri tome se može, na primer, iz brzog masovnog prikupljanja podataka izabrati prikaz trendova po opština, a procena ukupnih rezultata iz podataka prikupljenih sa reprezentativnog uzorka. Ukoliko masovno prikupljanje pokazuje bliske rezultate, dovoljno je reći da je procena potvrđena obradom većeg dela biračkog tela. Ako, pak, rezultati dveju metoda nisu bliski, onda statističkog eksperta treba pitati šta je zapravo procena.

U slučaju izbora za parlament, novinare i javnost interesuje, pre svega, raspodela mandata. Ona je najčešće nezahvalna za procenu, posebno kod komplikovanih izbornih sistema. CeSID je imao sreću da je u decembru korišćen čisti većinski sistem tako da je napravljena greška od samo jednog mandata.

CeSID je za prezentaciju rezultata koristio konferencije za štampu, internet i posebno

ISKUSTVO PARALELNOG PREBROJAVANJA GLASOVA

pripremljene prezentacije za televiziju. Za pres-konferencije bili su pripremljeni slajdovi i štampani materijal za novinare. Bez obzira na slajdove, televizije obično najviše prenose čitanje rezultata, tako da udarno objavljivanje rezultata treba da se čita, a nakon ili u toku čitanja treba da se prikažu slajdovi i podeli materijal.

Internet pokriva manji deo javnosti, ali važan deo. Na internetu se mogu objaviti detaljnije i bogatije prezentovani podaci, što je posebno zanimljivo stručnoj javnosti, onima koji žele detaljnije da se upoznaju sa rezultatima izbora, ali i donatorima. Takođe, podaci koji se objave na internetu ostaju dostupni i kasnije.

Za decembarske izbore CeSID je posebno pripremio prezentaciju podataka za TV B92. Obrada masovno prikupljenih podataka bila je u istoj zgradi gde i TV B92, pa je postojala veza lokalnom računarskom mrežom kroz koju su prenošeni već generisani dijagrami sa izbornim rezultatima po opština.

Ne treba zanemariti prezentovanje rezultata iz određene regije na lokalnim medijima od strane regionalnih ogrankova organizacija. Varijanta brzog masovnog prikupljanja rezultata daje podatke koji se mogu objaviti na ovaj način. Ovo je veoma bitno jer učvršćuje ugled organizacije u lokalnoj zajednici, a samim tim doprinosi jačanju mreže.

Sve u svemu, potrebno je pažljivo isplanirati kada, gde i ko će prezentovati koje podatke, kao i koji prezentacioni materijal će se gde koristiti. Konačna prezentacija rezultata obično je na konferenciji za štampu koja se održava dan ili dva nakon izbora. Tada se često predstavljaju i dodatne analize koje mogu biti zanimljive (šta bi bilo kad bi bilo i sl.).

3.6 Interni ciljevi

Pored toga što paralelno prebrojavanje glasova izborni proces čini transparentnijim, ono može da učini transparentnijim i sam projekat nadgledanja izbora. Pored osnovnog cilja da se nezavisno odrede rezultati glasanja, paralelno prebrojavanje glasova ima i svoj interni cilj da:

1. omogući bolju analizu realizacije projekta nadgledanja izbora,
2. učini očiglednim za javnost da iza prikazanih rezultata zaista stoji masa posmatrača na terenu koji su svoj posao okončali na dobar način.

Nakon decembarskih izbora u CeSID-u su napravljene detaljne analize uspešnosti: za svaku kancelariju je prikazan broj planiranih i uspešno pokrivenih biračkih mesta iz uzorka, biračkih mesta za koje su podaci prikupljeni distribuiranim unosom i biračkih mesta sa kojih su na kraju prikupljeni zapisnici. Time je poduprta zdrava konkurenca među kancelarijama.

Pored toga što CeSID uvek nastoji da objavi podatke pre drugih, on obično objavi i detaljnije podatke nego drugi. Time je očigledno da CeSID raspolaže podacima koje nije prepisao ili izmislio, već zaista ima posmatrače na većini biračkih mesta i efikasno prikuplja podatke.

4. PARALELNO PREBROJAVANJE GLASOVA U SEPTEMBRU

nedelju 24. septembra 2000. godine na teritoriji cele Srbije paralelno su održani

- izbori za predsednika Savezne Republike Jugoslavije,
- izbori za Veće građana Savezne Republike Jugoslavije,
- izbori za Veće republika Savezne Republike Jugoslavije,
- lokalni izbori.

U Crnoj Gori republička vlast je odbila da učestvuje na ovim izborima tako da je izbore organizovala crnogorska opozicija bliska Miloševićevom režimu i sprovela ih otvarajući biračka mesta uglavnom u kasarnama Vojske Jugoslavije. Razume se, ova biračka mesta niko nije mogao da nadgleda u izbornom danu.

Uz pomenute, u Vojvodini su, u istom danu, održani i izbori za pokrajinsku skupštinu. Budući da lokalni izbori podrazumevaju izbore za opštinske i gradske skupštine, u pojedinim mestima poput Beograda, Niša i Novog Sada bilo je na svakom biračkom mestu čak pet biračkih kutija. Stoga se moglo očekivati da će prebrojavanje glasova trajati veoma dugo, naročito na velikim biračkim mestima, bez obzira na veličinu biračkih odbora koje su, za ovu priliku, formirali državni organi.

4.1 Zapisnici

I po saveznom i po republičkom izbornom zakonu, svaki birački odbor obavezan je da, nakon završenog prebrojavanja glasova i sastavljanja zapisnika, jednu kopiju zapisnika istakne ispred biračkog mesta, na oglasnoj tabli, na vratima ili kakvom drugom pogodnom mestu. Volonteri CeSID-a koristili su ovu zakonsku obavezu, čekali momenat isticanja izbornih rezultata pred biračkim mestima, prepisivali ih u unapred pripremljeni CeSID-ov formular i potom ih prosleđivali opštinskom koordinatoru, regionalnoj kancelariji i republičkoj kancelariji. Pored obaveze da se što pre jave nekoj od kancelarija i izdiktiraju rezultate sa svog biračkog mesta, volonteri su imali obavezu da ispunjene formulare predaju svom opštinskom koordinatoru.

Budući da je za ovu priliku, zbog saveznih izbora, Republika Srbija bila podeljena na 26 izbornih jedinica, za svaku od njih bio je načinjen poseban CeSID-ov zapisnik jer su na različitim izbornim jedinicama bile različito raspoređene izborne liste. Želeli smo da olakšamo posao našim volontерима i da odagnamo svaku mogućnost zabune pa smo na CeSID-ovim zapisnicima pratili logiku zvaničnih zapisnika.

Zapisnik predsedničkih izbora i izbora za Veće građana

Izborna jedinica
Opština
Biračko mesto br.

1 PALILULA

Upisani
Izašli

PREDSEDNIČKI izbori

A	Važeći	____
A1	M. Vidojković	____
A2	V. Koštunica	____
A3	S. Milošević	____
A4	V. Mihailović	____
A5	T. Nikolić	____

Izbori za Veće GRAĐANA

G	Važeći	____
G1	DOS	____
G2	SPO	____
G3	SRS	____
G4	SPS-JUL	____
G5	RSLNP	____
G6	NKPJ	____

Napomene

(Javiti na tel. 011-334-2762, 011-334-2771, 011-334-3553, 011-604-666):

Javiti se na jedan od sledećih telefona:

011-446-1332, 011-323-9737, 011-323-8226, 011-636-533, 011-334-2771

Ovaj zapisnik **što pre dostaviti** opštinskom koordinatoru ili CeSID-ovoj kancelariji.

Šifra

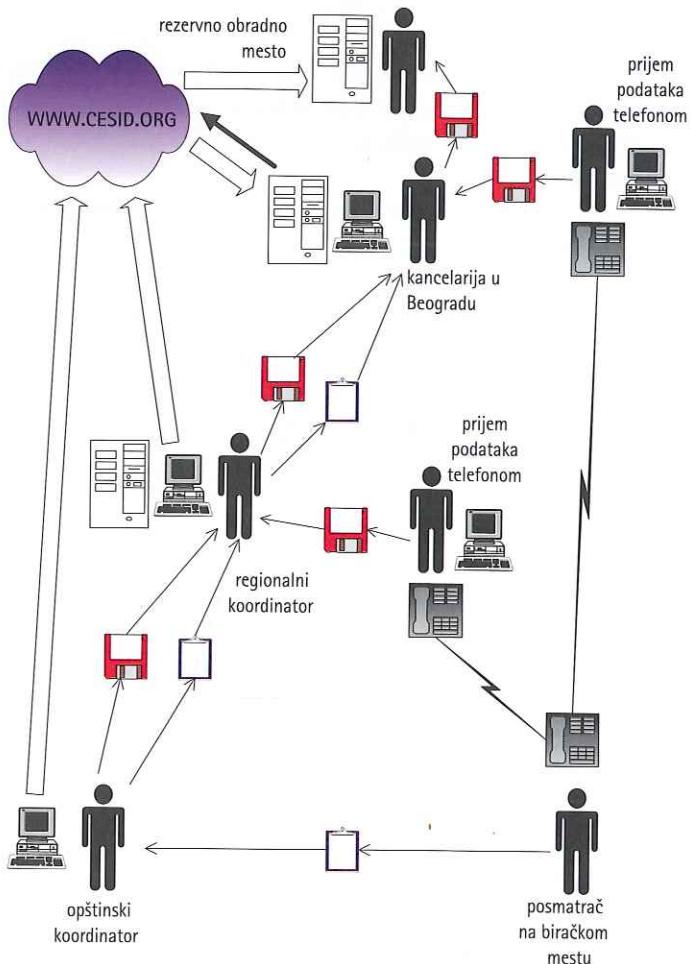
Potpis (čitko):

CeSID-ov formular za izbornu jedinicu Palilula

PARALELNO PREBROJAVANJE GLASOVA U SEPTEMBRU

4.2 Od zapisnika do obrađenih rezultata

Podatke sa prikupljenih CeSID-ovih zapisnika bilo je potrebno u kratkom vremenu prikupiti na jednom mestu i obraditi. Za to je predviđena shema komunikacije prikazana na slici.

Legenda:

- CeSID-ov zapisnik sa biračkog mesta koji je popuni posmatrač
- unos podataka
- prenos unetih podataka disketama
- prenos unetih podataka Internetom
- obrada unetih podataka
- objavljivanje rezultata

ISKUSTVO PARALELNOG PREBROJAVANJA GLASOVA

U komunikaciji su bili predviđeni sledeći učesnici:

1. Volonter-posmatrač na izbornom mestu,
2. Opštinski koordinator,
3. Regionalna kancelarija CeSID-a,
4. Web sajt CeSID-a koji ima ulogu i u prikupljanju podataka i u njihovom objavljivanju,
5. Centralna baza podataka i osobe za prijem podataka.

U nameri da se poveća sigurnost komunikacije predviđeno je pet tipova komunikacije:

- A. Javljanje telefonom direktno u regionalnu kancelariju i centralu,
- B. Transport zapisnika u papirnom obliku,
- C. Prenos off-line unetih podataka disketom,
- D. Prenos off-line unetih podataka internetom posredstvom web-sajta,
- E. Objavljivanje podataka na web-sajtu.

Pri tome je predviđeno da se koriste sledeći komunikacioni resursi:

- telefon,
- mobilni telefon,
- pristup internetu,
- prevoz.

4.2.1 Telefon

Posmatrači su koristili telefon da bi beogradskoj kancelariji dostavili rezultate izbora sa svog biračkog mesta. Ako je potrebno, mogli su rezultate da dostave i regionalnoj kancelariji. Budući da je procenjeno da će svakom volonteru (zbog obima podataka kojima komunicira) za telefoniranje biti potrebno bar jedan minut, utvrđeno je da će biti neophodno angažovanje bar 50 telefonskih brojeva u Beogradu, na što više različitih mesta, razume se, zbog bezbednosti komunikacije koju bi vlasti, ako je komunikacija dovoljno raznovrsna, teško mogle da onemoguće. Ta mesta su bile kancelarije sledećih beogradskih nevladinih organizacija:

1. *Građanske inicijative*, Vlajkovićeva 17,
2. *Alijansa za lokalni održivi razvoj*, Srpskih vladara 19b,
3. *Fondacija za mir i rešavanje kriza*, Dositejeva 4,
4. *Evropski pokret u Srbiji*, Đure Jakšića 5,
5. *Sindikat Nezavisnost*, Nušićeva 4,
6. *Centar za ženske studije*, Srpskih vladara 34,
7. *Centar za antiratnu akciju*, Mačvanska 8,
8. *Beogradski centar za ljudska prava*, Mlatišumina 26.

Ove organizacije su, uz svoje prostorije i računarsku i komunikacionu opremu, ponudile i sopstvene aktiviste da, kao CeSID-ovi volonteri, učestvuju u prikupljanju podataka sa biračkih mesta.

PARALELNO PREBROJAVANJE GLASOVA U SEPTEMBRU

Sedišta NGO-a koji su nam pomogli

I opštinski koordinatori koristili su telefon pri komunikaciji sa centralom i regionalnim centrom i u pripremnom periodu i tokom same izborne noći. Opštinski koordinatori su organizovali i mobilne ekipe za posete biračkim mestima da bi se prikupili podaci o eventualnim izbornim nepravilnostima i podaci o odzivu. Komunicirali su sa centralom i sa regionalnim kancelarijama da bi činjenice o izbornom procesu bile objavljene u medijima u Beogradu i lokalno.

U slučaju da volonter ne uspe da telefonski javi centrali ili regionalnom centru rezultate sa svog biračkog mesta, predviđeno je da dostavi što pre zapisnik svom opštinskom koordinatoru koji će rezultate uneti u računar i proslediti u elektronskoj formi centrali i regionalnom centru ili će ih proslediti serveru na kojem je CeSID-ov sajt.

Koordinatori su koristili i mobilne telefone. Mobilna telefonija je prevashodno korišćena za organizacione potrebe, a kada je to bilo neophodno i u svrhe razmene izbornih podataka u izbornom danu i noći.

4.2.2 Pristup internetu

U izbirnoj noći je komunikacija posredstvom interneta bila izuzetno značajna. Bilo je potrebno obezbediti naloge za pristup internetu svakome iz CeSID-ove piramide ko je u stanju da koristi računar u svrhu komunikacije u izbirnoj noći. Nalozi su bili obezbeđeni

ISKUSTVO PARALELNOG PREBROJAVANJA GLASOVA

kako kod lokalnih provajdera tako i kod provajdera u susednim zemljama (iz razloga sigurnosti i pouzdanosti), pre svega u Bugarskoj. Korišćeno je oko 200 naloga.

I opštinski koordinatori i regionalne kancelarije bili su opskrbljeni softverom za jednobrazan unos podataka i uputstvom za računarsku komunikaciju. Podaci su prikupljeni u centrali sa udaljenog računara na kojem je bio CeSID-ov web-sajt, a svi su obrađivani na jednom mestu u centrali (korišćenjem razvijenog softvera za potrebe paralelnog prebrojavanja glasova) i predstavljeni javnosti na web-sajtu. Imali smo rezervnu centralu u jednom od beogradskih NGO-a, u Građanskim inicijativama u Vlajkovićevoj 17, a sigurnosti radi predvideli smo još jednu rezervnu centralu u Budimpešti, u kancelariji NDI. Štaviše, zbog kratkotrajnih tehničkih problema neposredno pošto su rezultati počeli da pristižu, prva obrada pristiglih rezultata obavljena je upravo u Budimpešti, gde su se prisutni prvi radovali zbog očigledne i ubedljive prednosti Vojislava Košturnice nad Slobodanom Miloševićem.

Web-sajt je omogućio svima zainteresovanim da brzo saznaju koji su sve rezultati prikupljeni, kako se ti rezultati slažu sa rezultatima ranijih izbora (po biračkim mestima gde je to moguće, a i po opština) i kakva je, na osnovu njih, predikcija konačnih rezultata predsedničkih izbora i rezultata izbora poslanika za Skupštinu Jugoslavije.

4.2.3 Transport

Tokom izbornog dana CeSID-ove mobilne ekipe obilazile su volontere, prikupljale njihove zapisnike o izbornim nepravilnostima i dostavljale ih opštinskim koordinatorima koji su potom o tome obaveštavali regionalne kancelarije i centralu ne bi li javnost o tome bila informisana. Mobilne ekipe obilazile su i mesta na kojima nema volontera da bi utvrdili elementarne činjenice o sprovođenju izbora na tim mestima. Na kraju, mobilne ekipe prikupljale su CeSID-ove zapisnike sa udaljenih biračkih mesta i dostavljale ih koordinatorima a, ako je bilo potrebno (u slučaju nemogućnosti bilo kakve druge komunikacije), transportovale su sve prikupljene zapisnike iz pojedinih opština i regionalnih kancelarija u centralu da bi se tamo obradio ceo CeSID-ov izborni materijal.

4.3 Računarska podrška

U praćenju rezultata izbora od presudnog značaja pokazalo se korišćenje račurara i digitalne komunikacije. Iako je policija prilikom upada u beogradsku kancelariju otela sve računare, to nije omelo namere CeSID-a. Korišćeni su nosivi računari pripremljeni za akciju "Forenzičari". Proizveden je softver za praćenje izbora i za prezentaciju na internetu, načinjen je informatički tim i standardizovana digitalna komunikacija, organizovani su izborni štabovi u regionalnim kancelarijama i u Beogradu koji su bili međusobno povezani, načinjen je spisak telefona za komunikaciju rezultata i svim opštinama distribuirani su telefonski brojevi zajavljivanje rezultata beogradskim centrima za prikupljanje podataka.

4.3.1 Unos podataka

Posmatrač prvo pokušava da telefonom uputi podatke na jedno od mesta za telefonski prijem podataka u Beogradu. Neke regionalne kancelarije CeSID-a (Niš, Kragujevac, Valjevo...) organizovale su na sličan način prijem podataka za svoj region. Razuđenost je bila poželjna: ukoliko bi bio onemogućen rad CeSID-a u Beogradu, bar bi na regionalnom nivou neki podaci bili prikupljeni i obrađeni. S druge strane, lokalni mediji su iz prve ruke dobijali informacije od pojedinih regionalnih kancelarija.

Nakon uspešnog ili neuspešnog telefoniranja, posmatrač svoj zapisnik odnosi opštinskemu koordinatoru. Opštinski koordinatori koji su bili u mogućnosti da koriste računar, koristili su aplikaciju za unos podataka kojom su formirali datoteku sa rezultatima. Ista aplikacija korišćena je i za prikupljanje podataka o biračkim mestima, posmatračima, biračkim odborima i sl. Reč je o Windows aplikaciji koja je orijentisana ka dokumentu, što znači da se na početku rada otvara postojeća ili kreira nova datoteka, a pre izlaska iz aplikacije snimaju izmene. Tako kreirana, odnosno izmenjena datoteka šalje se na disketi ili preko interneta.

The screenshot shows the CeSID - izbori 2000 application interface. The title bar reads "CeSID - izbori 2000". The menu bar includes "Dokument", "Novi", "Otvari", "Snimi", and "Izlaz". The toolbar includes "Dodataj opštinsku" and "Obriši podatke za opštinsku". The main window displays the following data:

- Opština :** Beograd-Voždovac
- Broj biračkog mesta :** 4
- Izborna jedinica :** 2
- Ukupan broj upisanih birača :** 1245
- Izaslo na izbore :** 876
- Predsednički izbori**

  - (A) Važeći: 860
  - (A1) M. Vidojković: 3
  - (A2) V. Koštunica: 524
  - (A3) S. Milošević: 283
  - (A4) V. Mihailović: 11
  - (A5) T. Nikolić: 39

- Izbori za veće građana**

  - (G) Važeći: 855
  - (G1) SPS-JUL: 261
  - (G2) NKPJ: 16
  - (G3) RSS: 33
  - (G4) SPO: 23
  - (G5) DOS: 470

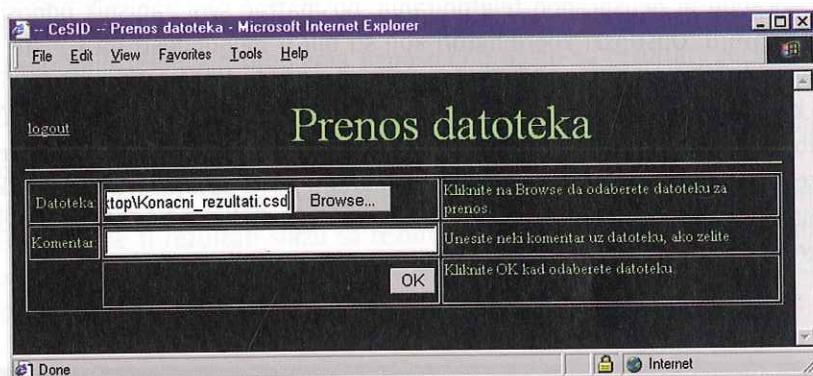
- RSLNP**: 13
- SRS**: 39

On the left, there is a list box titled "Broj b. mesta" containing numbers from 1 to 13. At the bottom are buttons: "Ubaci", "Izbaci", "Prihvati", and "Odušetaj".

Aplikacija za unos podataka

4.3.2 Prenos podataka

Za slanje pripremljenih datoteka preko interneta korišćena je web aplikacija u kojoj svakog ko treba da šalje podatke ima svoje korisničko ime i lozinku. Drugi deo ove aplikacije omogućava preuzimanje poslatih datoteka. Podaci koji su jednom poslati na web-server mogli su se preuzimati sa više mesta, odnosno i u glavnoj i u rezervnim centralama za obradu.

Slanje unetih podataka preko web-sajta CeSID-a

A screenshot of a Netscape Communicator window. The title bar says "Netscape". The main content area shows an "Index" page with a table of uploaded files. The table has columns: IME, UPLOADOVAO, VELICINA, VREME, and KOMENTAR. There are four rows of data:

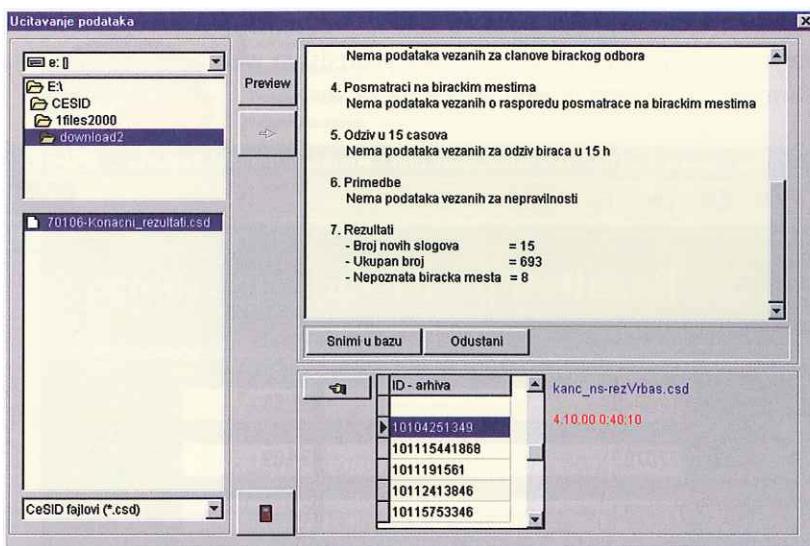
IME	UPLOADOVAO	VELICINA	VREME	KOMENTAR
Konacni rezultati.csd	Opstina Vozdovac - 70106	12066	04.10.2000. 14:49:40	
VrbasBO16-35.csd	Regionalna kancelarija Novi Sad - kanc_ns	19001	01.10.2000. 17:22:33	stalni sastav BO za opstину Vrbas, BM 16-35
vrbas22-35.csd	Regionalna kancelarija Novi Sad - kanc_ns	10634	01.10.2000. 13:31:10	prosireni sastav Vrbas od 22-35

Preuzimanje poslatih podataka

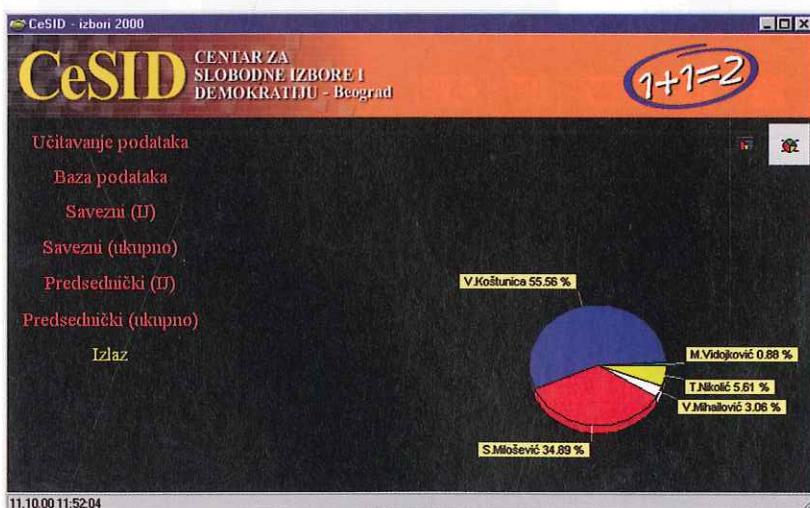
PARALELNO PREBROJAVANJE GLASOVA U SEPTEMBRU

4.3.3 Obrada i prezentacija podataka

Kada datoteke sa podacima na jedan ili drugi način stignu do mesta za obradu, one se učitavaju u bazu podataka pomoću pripremljene aplikacije. Pored učitavanja podataka, aplikacija je omogućavala i elementarne pregledе podataka i izveštavanje.

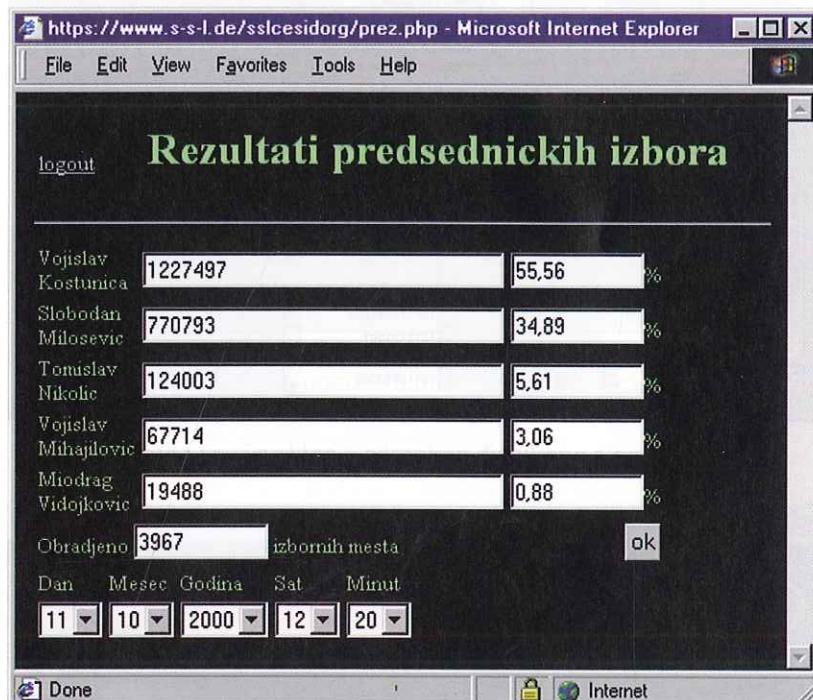

Učitavanje primljenih podataka u aplikaciju za obradu

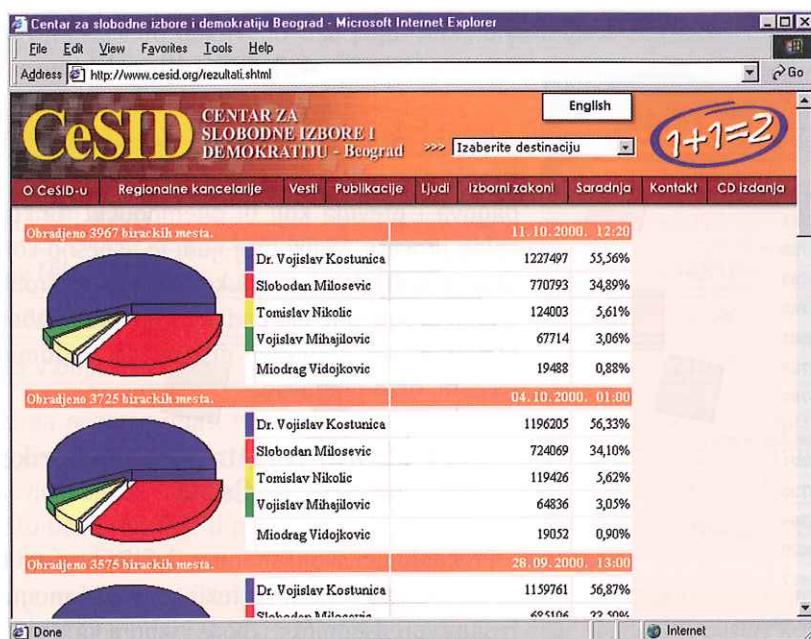
Aplikacija za obradu

Za prikazivanje zbirnih rezultata predsedničkih izbora koristila su se tehnološki šarolika rešenja. Za predsedničke izbore primenjena je web aplikacija koja na osnovu unetih brojeva formira prezentaciju rezultata. Slično, za prikaz rezultata na karti Jugoslavije korišćena je web aplikacija koja na strani web servera formira slike sa kartama. Pored web aplikacija primjenjeni su i programi koji iz baze podataka izvode podatke u odgovarajućoj formi. Za rezultate izbora za Veće građana takvim programom direktno je formirana HTML strana koja je postavljena na web server bez posredstva web aplikacije. Za objavljivanje ostalih informacija korišćena je web aplikacija za vesti.

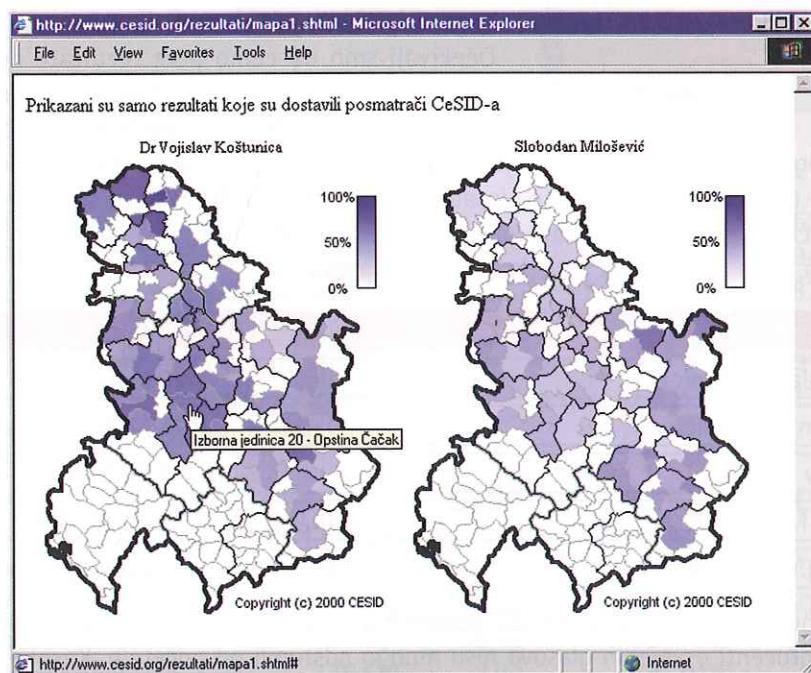

Web aplikacija za objavljivanje rezultata predsedničkih izbora

PARALELNO PREBROJAVANJE GLASOVA U SEPTEMBRU

Prikaz rezultata predsedničkih izbora

Prikaz rezultata predsedničkih izbora

ISKUSTVO PARALELNOG PREBROJAVANJA GLASOVA

Prikaz rezultata izbora za Veće građana

Rezultati za Veće građana - Microsoft Internet Explorer	
File Edit View Favorites Tools Help	
Address http://www.cesid.org/vecegr.htm Go	
Izborna jedinica 25 Leskovac	
SPO	6765
NKPJ	1730
RSLNP	1583
RSS	1268
SRS	5601
SPS-JUL	29726
DOS	24782
Izborna jedinica 26 Vranje	
SPS-JUL	25321
SZM	738
DOS	16384
SRS	4520
SPO	1477
Veće građana, ukupno	
SPS-JUL	688617
DOS	1018500
SPO	113200
SRS	170694
ostali	117063

4.3.4 Problemi

Rok za razvoj bio je veoma kratak, tako da faza testiranja skoro da nije postojala. I pored toga, nije bilo bagova i previda koji bi onemogućili funkcionisanje celog procesa. Veliki broj ljudi je uspešno koristio aplikacije praktično bez obuke i generalne probe. Najozbiljniji problem je bio pad web servera u izbornoj noći prouzrokovani prepunim diskom, ali je administrator, srećom, brzo reagovao.

4.4 Izborni rezultati koje je prikupio CeSID

Procenjujući svoju snagu u CeSID-u, utvrdili smo da je od svih izbora koji su tekli paralelno moguće pratiti samo predsedničke izbore i izbore za Veće građana. Za lokalne izbore i izbore za Veće Republika nismo mislili da su manje važni, već prosto nismo imali dovoljno snage da i njih pratimo.

Očekivali smo da ćemo prve rezultate dobiti tek posle 11 sati uveče, i tako se i dogodilo. Lavina rezultata počela je da pristiže tek posle ponoći tako da je

CeSID mogao precizno da kaže svoje procene posle dva sata ujutro kada su prebrojani glasovi sa 826 mesta na kojima je glasalo 308.002 glasača. Ti rezultati su kazivali da na predsedničkim izborima kandidat Vojislav Koštunica vodi ubedljivo i da je osvojio 56,82 % glasova, a da je Milošević osvojio 34,23 % glasova.

Obrađeno 1096 biračkih mesta.	25. 09. 2000.	04:30
Dr. Vojislav Koštunica	291046	57,87 %
Slobodan Milošević	166066	32,02 %
Tomislav Nikolić	23985	4,77 %
Vojislav Mihailović	17390	3,46 %
Miodrag Vidovjković	4444	0,88 %

U izbornoj noći (do 5:22 ujutro 25. septembra) stigle su informacije sa 1404 biračkih mesta, a centri osvojenih glasova nisu mnogo odstupili od početnih. Kasnije, kada se na osnovu donesenih CeSID-ovih zapisnika sa biračkih mesta konačno utvrđivalo koliko

PARALELNO PREBROJAVANJE GLASOVA U SEPTEMBRU

je biračkih mesta bilo pokriveno i sa kojih imamo pouzdane zapisnike, dokazano je da konačni rezultati koje je CeSID imao pred sobom opet ne odstupaju od početnih.

Obrađeno 4714 biračkih mesta.	28. 10. 2000.	23:00
Dr. Vojislav Koštunica	1446020	55,59 %
Slobodan Milošević	909161	34,95 %
Tomislav Nikolić	144816	5,57 %
Vojislav Mihailović	79380	3,05 %
Miodrag Vidojković	21911	0,84 %

Znajući da nećemo imati na uvidu rezultate izbora na Kosovu, u Crnoj Gori i u Vojsci Jugoslavije predviđali smo manji procenat (od onog koji smo dobili) za Koštunicu, a veći za Miloševića, ali svi proračuni su kazivali da, ako na izbore izade više od 4,8 miliona birača, Koštunica pobeđuje u prvom krugu ako okviri izborne krađe budu umereni. Tako se na kraju i dogodilo.

Rezultate našeg nadgledanja i projekciju konačnih rezultata izbora objavili smo na konferenciji za štampu u utorak 26. septembra, dokazujući da je kandidat Vojislav Koštunica pobjedio u prvom krugu. Zanimljivo, Savezna izborna komisija oglasila se prvi put iste večeri.

4.5 Zvanični rezultati septembarskih izbora

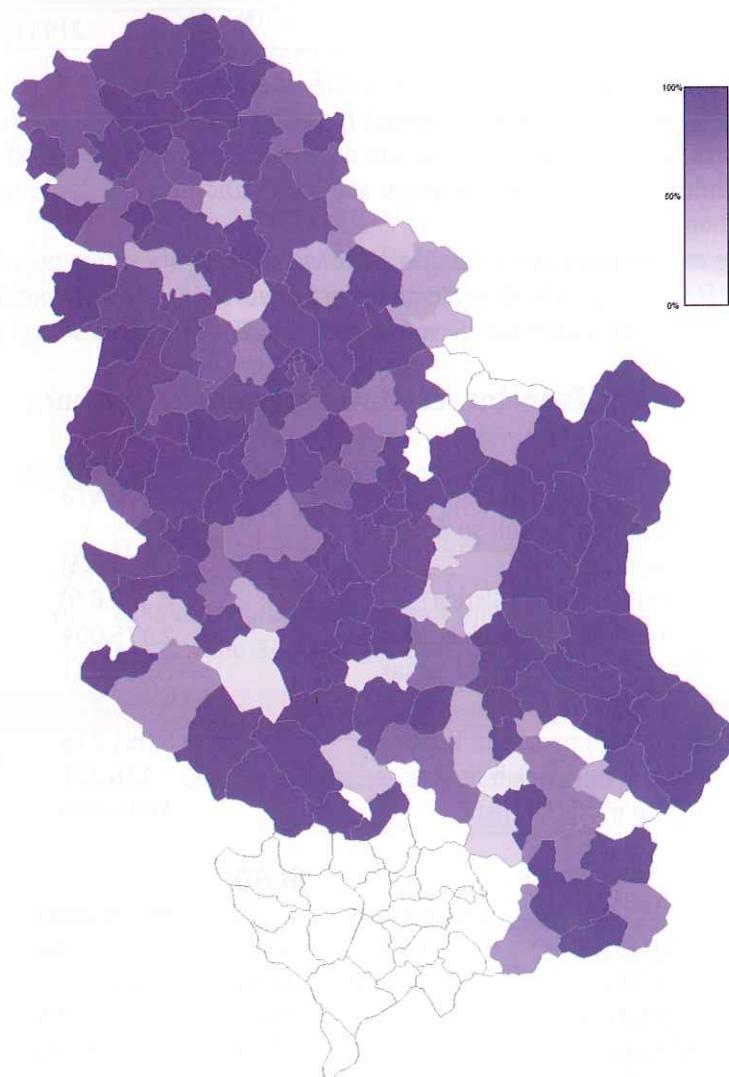
	SL50	SL55
1. Ukupan broj biračkih odbora	10.673	10.673
a) Broj biračkih odbora koji su dostavili izbornu dokumentaciju	10.309	9.966
2. Broj primljenih glasačkih listića	7.345.676	6,697.062
3. Broj neupotrebljenih glasačkih listića	2.175.004	1,940.237
4. Broj birača upisanih u birački spisak	7.249.831	6,871.595
5. Ukupan broj i procenat birača koji su glasali	5.053.428	4,916.920
6. Broj upotrebljenih glasačkih listića	5.051.215	4,915.090
a) Broj nevažećih glasačkih listića	135.371	137.991
b) Broj važećih glasačkih listića	4.915.860	4,777.099

4.5.1

	Broj glasova	%	Broj glasova	%
1. Miodrag Vidojković	46.421	0,92	45.964	0,93
2. dr Vojislav Koštunica	2.474.392	48,96	2.470.304	50,24
3. Slobodan Milošević	1.951.761	38,62	1.826.799	37,15
4. Vojislav Mihailović	146.585	2,90	145.019	2,95
5. Tomislav Nikolić	292.759	5,79	289.013	5,88

4.6 Broj volontera

Ukupno ljudstvo koje je CeSID gurnuo u pogon u izbornoj noći brojem je prevazilazio 6000. Broj biračkih mesta koje smo uspeli da nadgledamo prevazišao je 5000. Međutim, sa terena smo dobili ukupno 4714 zapisnika tako da smo u našoj bazi podataka odbacili sva ona biračka mesta (nekad i cele opštine) sa kojih smo dobili rezultate u elektronskoj formi, ali nepotkrepljene pisanim podacima. Zbog toga mapa na kojoj su prikazani procenti obrađenih biračkih mesta izgleda siromašnije no što u je u stvarnosti zaista bilo.

Copyright (c) 2009 CeSID

5. PARALELNO PREBROJAVANJE GLASOVA U DECEMBRU

B

5.1 Sastav biračkih odbora

Udući da je nakon pobede Demokratske opozicije Srbije na septembarskim izborima došlo i do izmena u vlasti Srbije koja je postala tropartijska (SPS-SPO-DOS), za potrebe parlamentarnih izbora zakazanih za 24. decembar formirani su, po prvi put, višepartijski birački odbori koji su mogli da obezbede veću regularnost izbora. Ako se tome doda da su CeSID-ovi volonteri sa svojim akreditacijama bili spremni da na više od 80 % biračkih mesta učestvuju u nadgledanju izbornog procesa, onda se mora istaći da, kao nikada do ove prilike, nije bilo više garancija da će se u Srbiji poštovati pravila izborne procedure i da će rezultati izbora pokazati pravo i "nepopravljeno" raspoloženje biračkog tela.

5.2 CeSID-ova piramida nadležnosti

Kao i na septembarskim izborima, CeSID je, u nameri da organizuje kvalitetno nadgledanje izbora, načinio strukturu piramide nadležnosti. Na njenom vrhu bila je ponovo republička kancelarija CeSID-a u Beogradu, pod njom mreža 20 regionalnih kancelarija kojima su bili podređeni opštinski koordinatori, a potom i volonteri. Mreža regionalnih kancelarija manje-više je već ranije bila formirana tako da je postojao utvrđen i proveren način komunikacije, međusobno i sa republičkom kancelarijom, a važno je istaći da je postojalo i međusobno poverenje stečeno ranijim naporima de izborni proces nadgleda i pod policijskim pritiskom i prismotrom.

Mreža opštinskih koordinatora sačinjena je za potrebe septembarskih izbora i ona je, uglavnom bez bitnih izmena, na svojim plećima iznela napore pripreme i praćenja decembarskih izbora.

Volonteri koji su nadgledali septembarske izbore listom su se prihvatili učešća u radu CeSID-a i u decembru, no volonterska mreža je za ovu priliku bitno proširena i uvećana tako da je umesto nešto više od 6000 volontera iz septembra, porasla na blizu 13.000 u decembru. Svi oni su prošli kroz obuku, bez obzira da li su pripremani za septembarske izbore ili nisu, zato što je izborna procedura u međuvremenu bitno izmenjena zbog korišćenja spreja i optičkih čitača.

5.3 Izmenjeni uslovi za rad CeSID-a

Način na koji je CeSID nadgledao septembarske izbore bio je uslovljen režimskom represijom koja je za cilj imala da onemogući rad CeSID-a.

CeSID je toliko dobro obavio posao kontrole septembarskih izbora, da na decembarskim

izborima koji su sledili ništa nije smelo da bude propušteno. Budući da je sve moglo da se učini u uslovima "slobode" zamisao o kontroli izbornog procesa je prilagođena novim uslovima tako da je za ovu priliku načinjena baza podataka volontera kojima su podeljene akreditacije u kojima je pored imena i prezimena bio i jedinstveni matični broj, server na kojem su prikupljeni podaci fizički je bio u Beogradu iako je internet adresa ostala ista, za komunikaciju su korićeni domaći provajderi ili direktni kontakt sa serverom itd.

5.4 PVT i PPVT

U nameri da što pre i što preciznije načini prognozu izbornih rezultata i proceni raspodelu mandata u republičkoj skupštini, CeSID je za decembarske izbore paralelno organizovao dve aktivnosti. Obe su imale za cilj prikupljanje i obradu numeričkih podataka sa biračkih mesta. Prva je artikulisana projektom *Paralelnog prebrojavanja glasova* (PVT - Parallel vote tabulation) čiji je osnovni cilj da prikupi rezultate sa što više biračkih mesta u nameri da se načini baza podataka i uporede podaci CeSID-a sa zvaničnim podacima Republičke izborne komisije. Druga aktivnost je bila artikulisana projektom *Delimičnog paralelnog prebrojavanja glasova* (PPVT - Partial parallel vote tabulation) čiji je cilj bio da se, na osnovu prikupljenih podataka sa 500 biračkih mesta iz reprezentativnog uzorka, što ranije načini prognoza izbornih rezultata i predviđi raspodelu poslaničkih mesta u Skupštini Srbije.

5.5 Tri procesa

U okviru ovih dvaju projekata postojala su tri procesa prikupljanja i obrade podataka, a u cilju njihove realizacije razvijene su odgovarajuće infrastrukture:

1. PPVT - prikupljanje podataka sa biračkih mesta iz reprezentativnog uzorka. Ono je realizovano tako što se zahtevalo da CeSID-ovi posmatrači putem telefona diktiraju rezultate u PPVT centralu u Beogradu, gde su se podaci direktno unosili u bazu podataka na kojoj je vršena on-line analitička obrada.

2. ePVT - prikupljanje podataka sa svih pokrivenih biračkih mesta. Ovaj proces podrazumevao je distribuirani unos podataka, njihov elektronski prenos, a zatim lokalnu i centralnu analitičku obradu korišćenjem za ovu namenu razvijene Windows aplikacije. Rezultati izbora po pojedinim biračkim mestima unošeni su off-line, na oko 100 lokacija, odakle su file transfer-om, posredstvom web aplikacije, prenošeni u PVT centralu ili su prenošeni najpre u regionalni centar, a iz regionalnog centra u PVT centralu.

3. aPVT - zapisnici koje su formirali posmatrači na biračkim mestima prikupljeni su u centralnu PVT arhivu. Na opštinskom i regionalnom nivou zapisnici su pakovani u fascikle uz koje se formirao formular o sadržaju i primopredaji fascikli. Fascikle su prikupljane u arhivi, nakon čega se arhiva unosila u bazu podataka.

5.6 Ciljne informacije

U sledećoj tabeli prikazana je dinamika kojom su pojedine informacije (po predviđenom rasporedu) bile prikupljane i obrađivane, a istaknut je i proces u čijem okviru se to dešavalo. Biračka mesta otvorena su 23. decembra (e-day) u 7:00 časova, a zatvorena su u 20:00 časova. Budući da su i u otvaranju i u zatvaranju bila moguća kašnjenja tumačenje dobijenih rezultata moglo je da bude višezačno pa su stoga ti rezultati bili nepouzdani, ali u nedostatku drugih – važni i indikativni. Tako, na primer, odziv u 20:00 nije morao da bude isto što i konačni odziv.

e-day, 13:00	Procena izlaznosti do 12:00	PPVT
e-day, 17:00	Procena izlaznosti do 17:00	PPVT
e-day, 21:00	Procena izlaznosti do 20:00	PPVT
e-day, 22:30	Prva zvanična procena rezultata	PPVT
e-day, nakon 22:30	Periodično formiranje novih procena na osnovu novopristiglih podataka sa biračkih mesta	PPVT
e-day, nakon 22:30	Formiranje sumarnih rezultata broja biračkih mesta, po opština i na nivou Republike	ePVT
e+1-day, 00:01	Konačna procena rezultata	ePVT
e+1-day, pre podne	Formiranje sumarnih rezultata sa barem 70 % obrađenog broja glasalih, po opština i na nivou Republike	ePVT
e+2-day, pre podne	Formiranje sumarnih rezultata sa barem 80 % obrađenog broja glasalih, po opština i na nivou Republike	ePVT
e+4-day	Okončanje formiranja arhive zapisnika i unos sadržaja svih zapisnika u bazu podataka, nezavisno od prethodnih unosa	aPVT

Osim numeričkih podataka, CeSID je prikupljaо komentare i primedbe posmatračа od kojih su najzanimljivije objavljivane uglavnom tokom izbornog dana.

5.7 Objavlјivanje rezultata u medijima

CeSID-ovi izborni rezultati objavljivani su na sledeće načine:

1. na konferencijama za štampu i prezentacijama u Medija centru u Beogradu;
2. na web sajt-u CeSID-a (www.cesid.org);
3. prezentacijama pripremljenim za objavlјivanje na televiziji B92 i ANEM-ovoј mreži;
4. na lokalnim medijima kojima su CeSID-ove regionalne kancelarije i opštinski koordinatori davali podatke za svoj region.

5.8 Razvijen softver

Za prikupljanje, obradu i prezentaciju rezultata razvijen je sledeći softver:

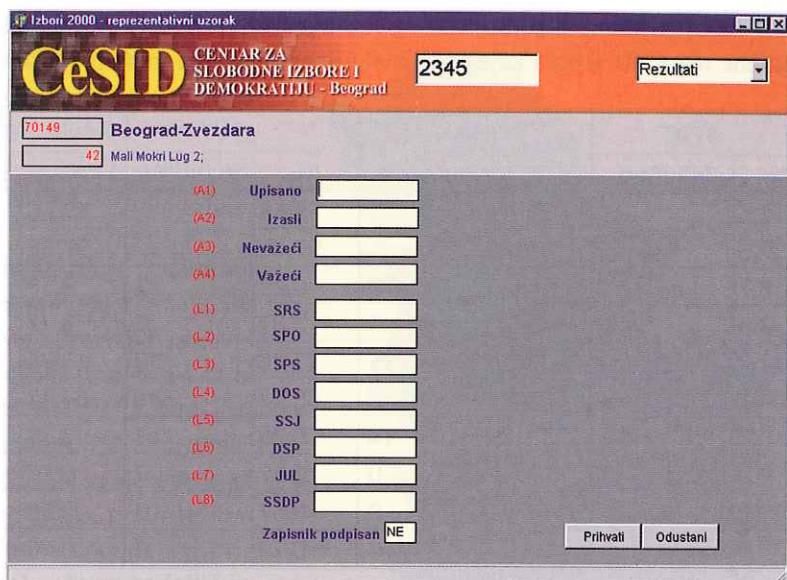
1. Aplikacija za unos i obrada rezultata (ePVT). Pošto je aplikacija trebalo da se instalira na oko 100 lokacija, pripremljen je instalacioni CD koji je distribuiran i za polovinu je organizovana obuka u Beogradu u računarskim učionicama Matematičkog fakulteta, dok je za one koji su slali podatke regionalnim centrima obuka organizovana na nivou odgovarajućih regionalnih kancelarija.
2. Web aplikacija za prenos unetih podataka u centralnu bazu (ePVT).
3. Aplikacija za unos podataka iz reprezentativnog uzorka koji su primljeni putem telefona (PPVT). Postojala je strogo propisana procedura komunikacije prilikom prenosa rezultata telefonom i aplikacija je u potpunosti bila prilagođena toj proceduri i podređena efikasnosti unošenja.
4. Aplikacija za on-line obradu prispevkih rezultata iz uzorka (PPVT). Pored računanja procene rezultata prema pripremljenim modelima i računanja raspodele mandata, ova aplikacija uključuje i mnoge statistike koje su bile potrebne za praćenje i kontrolu rezultata.
5. Aplikacija za unos prikupljenih zapisnika u arhivi (aPVT). Ova aplikacija uzima u obzir činjenicu da su zapisnici složeni po fasciklama i da će tako i da se unose, a da treba da ostane zapamćeno koji je zapisnik iz koje fascikle.
6. Softver za generisanje prezentacije rezultata za Web sa mapama i prikazom rezultata na nivou opština (ePVT i aPVT).
7. Softver za generisanje prezentacije rezultata za prikazivanje na TV (ePVT). Prikazivani su rezultati na nivou opština.

Prezentacija podataka na naslovnoj strani CeSID-a i prezentacije koje su prikazivane na projektoru u Medija centru nisu automatski generisane iz baze podataka, ali su u odgovarajućim alatima pripremljeni *template-i* koji su omogućavali brzo prilagođavanje prezentacije promenama podataka.

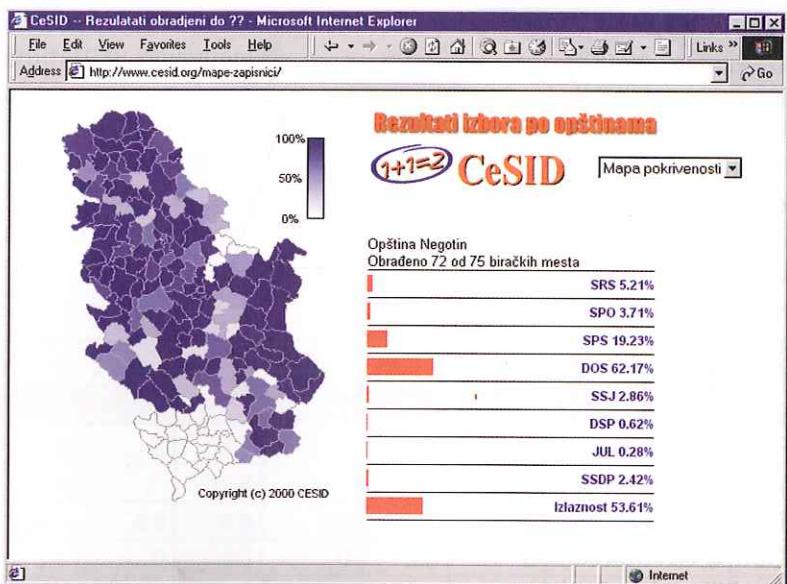

Aplikacija za distribuiran unos i obradu rezultata

PARALELNO PREBROJAVANJE GLASOVA U DECEMBRU

Aplikacija za unos podataka iz reprezentativnog uzorka

Prezentacija rezultata na web-u

5.9 CeSID-ovi rezultati

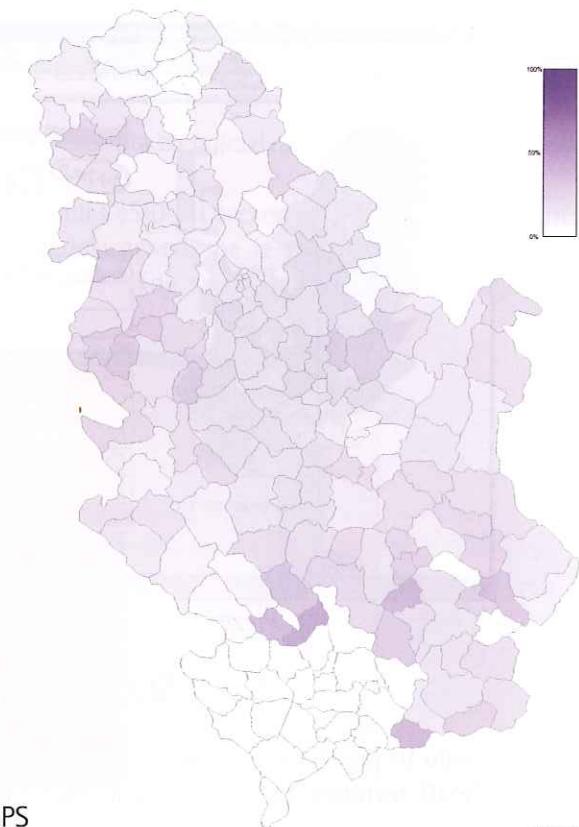
Imajući u vidu tri procesa prikupljanja i obrade podataka (PPVT, ePVT, aPVT) koje je organizovao CeSID, rezultati iza kojih stoji ova organizacija (procenat osvojenih glasova po-

ISKUSTVO PARALELNOG PREBROJAVANJA GLASOVA

jedinih lista i osvojeni mandati) jesu u tri nivoa i prikazani su sledećom tabelom koja sadrži i zvanične rezultate izbora koje je objavila Republička izborna komisija:

	PPVT		EPVT		aPVT		RIK	
	%	mandati	%	mandati	%	mandati	%	mandati
Izašli	58.5		59.25		58.45		57.76	
Važeći	97.6		97.42		97.65		97.56	
SRS	8.7	23	8.32	22	8.29	22	8.58	23
SPO	3.8	0	3.51	0	3.61	0	3.77	0
SPS	13.3	36	12.82	35	13.26	36	13.74	37
DOS	64.3	176	65.58	179	65.12	178	64.12	176
SSJ	5.6	15	5.45	14	5.29	14	5.33	14
DSP	0.8	0	0.87	0	0.87	0	0.85	0
JUL	0.4	0	0.39	0	0.37	0	0.38	0
SSDP	0.8	0	0.85	0	0.79	0	0.78	0

Broj volontera koje je CeSID imao na terenu u izbornoj noći prevazilazio je 12.000. Od toga 1000 volontera pokrilo je 500 biračkih mesta iz uzorka jer su ova mesta bila od posebnog značaja za brzu predikciju rezultata. Broj biračkih mesta koje smo uspeli da nadgledamo bio je oko 8000. Međutim, sa terena smo za četiri dana dobili ukupno 7040 zapisnika tako da smo u našoj bazi podataka odbacili sva ona biračka mesta (nekad i cele opštine) sa kojih su dobijeni rezultati u elektronskoj formi, ali nisu bili potkrepljeni pisanim podacima. Zbog toga mapa na kojoj su prikazani procenti obrađenih biračkih mesta po pojedinim opština- ma izgleda siromašnije no što u je u stvarnosti zaista bilo.

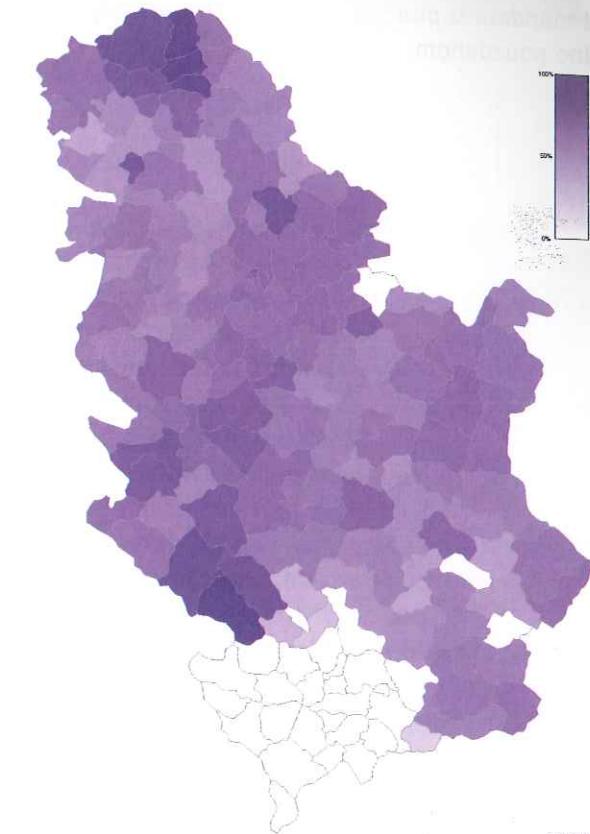

SPS

PARALELNO PREBROJAVANJE GLASOVA U DECEMBRU

Ovim dvema mapama grafički su prikazani izborni rezultati dveju lista koje su osvojile najveći broj glasova: liste Demokratske opozicije Srbije i liste Socijalističke partije Srbije.

Pokazalo se da je u izbornoj noći od ogromnog značaja što pre objaviti precizna predviđanja izbornih rezultata i time zadovoljiti znatiželju biračkog tela i domaćih i stranih novinara. CeSID je u saradnji sa Medija centrom i Strateškim marketingom sistematski prikupljao i obrađivao podatke sa reprezentativnog uzorka koji se sastojao od 500 biračkih mesta. Ovi rezultati su objavljeni tokom izborne noći u pet navrata, u 21.15, 22.15, 23.15, 0.15 i 1.00, najpre sa 209 biračkih mesta, potom sa 316, pa sa 388, zatim sa 422 i, na kraju, sa 458 biračkih mesta iz uzorka.

DOS

	21.15h, 209bm		22.15h, 316bm		23.15, 388bm		0.15, 422bm		1.00h, 458bm	
	%	mand.	%	mand.	%	mand.	%	mand.	%	mand.
Izašli	58.8		58.7		58.7		58.6		58.5	
Važeći	97.6		97.6		97.6		97.6		97.6	
SRS	8.6	23	8.6	23	8.6	23	8.6	23	8.6	23
SPO	3.5	0	3.5	0	3.5	0	3.4	0	3.5	0
SPS	13.3	36	13.4	36	13.4	36	13.4	36	13.2	36
DOS	64.4	176	64.3	176	64.3	176	64.3	176	64.7	176
SSJ	5.7	15	5.8	15	5.8	15	5.8	15	5.6	15
DSP	0.8	0	0.9	0	0.9	0	0.8	0	0.8	0
JUL	0.8	0	0.4	0	0.4	0	0.4	0	0.4	0
SSDP	0.4	0	0.8	0	0.8	0	0.8	0	0.8	0

ISKUSTVO PARALELNOG PREBROJAVANJA GLASOVA

Preciznost predviđanja izbornih rezultata i njihova stabilnost (pre svega kada je raspoložen mandat u pitanju) u potpunosti potvrđuju kvalitet metode koja se pokazala izvanredno pouzdanom.

6. O METODOLOGIJI REPREZENTATIVNOG UZORKA

C

ilj je da na osnovu rezultata sa dela biračkih mesta dobro procenimo ukupne rezultate. Ukoliko prepustimo sticaju okolnosti koji će to deo biračkih mesta biti i ako prosti saberemo glasove, naša procena će verovatno biti vrlo neprecizna. Već relativno jednostavnim statističkim metodama procenu možemo značajno popraviti, dok uz pomoć iskusnog statističara možemo postići veoma visoku preciznost procene.

Pre svega, potrebno je da izaberemo biračka mesta koja će što bolje reprezentovati ukupno biračko telo, odnosno da odredimo reprezentativni uzorak.

Prosto sabiranje glasova sa biračkih mesta iz uzorka će dati bolje rezultate nego da nismo pravili uzorak, ali maksimalnu preciznost dobijamo kada primenimo i odgovarajuću metodu računanja procene. Pored procene rezultata, veoma nam je bitna i ocena moguće greške, posebno kada uzorak nije u potpunosti realizovan. Na osnovu ocene greške odlučujemo da li da objavimo procenu ili da sačekamo da pristigne još podataka. Takođe su od značaja i metode provere koje mogu ukazati da se u prikupljenim podacima "nešto ne slaže".

Najjednostavniji je slučajan uzorak: nasumično izaberete nekoliko stotina biračkih mesta sa spiska svih biračkih mesta. Ako sakupite podatke iz celog uzorka i prosti ih saberećete, možete očekivati dobru procenu rezultata. Problem je što će sigurno biti biračkih mesta koja nećete moći pokriti jer su suviše nedostupna ili zato što ne postoji telefon u blizini da bi se brzo javili rezultati. Takvo biračko mesto treba zameniti drugim, ali je tada nemoguće poštovati princip slučajnosti, jer biračko mesto koje zamenjujemo nije slučajno izabранo. Iz sličnih razloga ne možemo imati dobru procenu rezultata dok ne sakupimo podatke iz skoro celog uzorka, što odlaže objavljivanje prve preliminarne procene, a veliki su problem i biračka mesta sa kojih podaci znatno kasne ili nikad ne stignu.

Dakle, ukoliko nemamo bolju ideju ili nismo u mogućnosti da angažujemo statističara, slučajan uzorak će nam svakako dati bolju procenu nego da nismo pravili uzorak.

Nedostupno biračko mesto iz uzorka je logično zameniti sličnim biračkim mestom. Za određivanje šta je to slično biračko mesto potreban je stručnjak. Obično se formiraju grupe sličnih biračkih mesta na osnovu nekoliko kriterijuma (veličina biračkog mesta, koja politička opcija je bila najpopularnija na prethodnim izborima, nacionalna struktura, geografski položaj i sl.). Takve grupe se nazivaju stratumi, a sama podela na grupe stratifikacija. Ukoliko pri formiranju uzorka od početka vodimo računa o stratumima, dobijamo stratifikovan uzorak.

6.1 Stratifikacija na primeru

Prepostavimo da država u kojoj se organizuju izbori ima dve regije: severnu i južnu. Prepostavimo da su na severu naklonjeniji partiji A, a na jugu partiji B. Dobro smo odredili uzorak, ali sa severa brže pristižu podaci nego sa juga. Ako glasove prosto saberemo, očito da će procena biti pomerena prema partiji A, jer se u zbiru nalazi više glasova sa severa.

Da bismo primer bolje razumeli izmislićemo konkretne brojeve. Neka je na severu 400.000 glasača glasalo za partiju A, a 100.000 za partiju B, dok je na jugu obrnuto. Dakle, rezultat je izjednačen, obadve partije su doobile po 500.000 glasova na nivou države.

Neka je iz uzorka sa severa sabrano 4050 glasova za partiju A i 950 za partiju B, pa procenjujemo da je na severu partija A osvojila 405.000 glasova, a partija B osvojila 95.000 glasova. Naša procena je blizu tačnih rezultata.

Neka je uzorak sa juga slabije realizovan, tako da je stiglo 90 glasova za partiju A i 410 za partiju B. Dakle, na jugu je uzorak dao nešto manje preciznu, ali još uvek solidnu procenu: partija A procenjujemo da je osvojila 90.000 glasova, a partija B da je osvojila 410.000 glasova.

Ako prosto saberemo glasove iz uzorka, dobićemo 4140 za partiju A i 1360 za partiju B, što na nivou države daje procenu da je partija A osvojila 752.727 glasova, a partija B osvojila 247.272 glasa. Dakle, prostim sabiranjem glasova, dobili smo veoma lošu procenu.

S druge strane, ako saberemo procene koje smo napravili za sever i za jug dobijamo

$$405\ 000 + 90\ 000 = 495\ 000 \text{ za partiju A i}$$

$$410\ 000 + 95\ 000 = 505\ 000 \text{ za partiju B,}$$

što je znatno bolje. Ovakav obračun se naziva stratifikovanim, a južni i severni region se nazivaju stratumima.

Ako su stratumi pravilno izabrani, stratifikacija donosi značajno povećanje preciznosti. Ako se uz to u okviru svakog stratura izaberu biračka mesta koja dobro reprezentuju stratum, dobijamo stratifikovan uzorak koji daje visoku preciznost. Iz primera se takođe vidi da je stratifikacija posebno značajna kod nepotpuno realizovanog uzorka.

Čak i ako ne pravimo uzorak, metodom stratifikacije možemo popraviti procenu. Ako bismo svaku opštinu tretirali kao stratum, što znači da prvo napravimo procenu rezultata za opštinu, pa takve procene sabiramo i ako pri tome eliminišemo opštine sa kojih je stiglo suviše malo rezultata, možemo očekivati bolju procenu nego da smo na jednoj gomili sabrali sve glasove sa biračkih mesta na kojima znamo rezultate. Pazite, ovakva računica ima i svoje zamke: ako je iz neke opštine pristigao mali broj sa izrazito ne-reprezentativnih biračkih mesta, značajno ćemo poremetiti procenu za datu opštinu, što će se odraziti i na ukupnu procenu. Ako ne želite upadanje u slične zamke i želite postizanje maksimalne preciznosti, ipak angažujte stručnjaka.

6.2 Metodologija pravljenja uzorka

Potrebna veličina uzorka dobija se na osnovu unapred definisane maksimalne greške u okviru koje želimo da nam bude procena. Najčešće se zahteva da veličina relativne greške ne prelazi 1 % od stvarnih vrednosti. Taj procenat je relativno lako ostvariti za stranke koje dobijaju na izborima više od 5 % glasova. Međutim, najteže se precizno ocenjuju stranke koje su ispod tog limita, kao i stranke koje imaju svoje glasače samo u pojedinim regionima u zemlji.

Broj izbornih jedinica u kojima se raspoređuju mandati od presudnog je uticaja na određivanje veličine uzorka. Bez obzira koliko je homogeno glasačko telo u pojedinim izbornim jedinicama, teško da se ispod uzorka od 150 biračkih mesta po izbornoj jedinici može dobiti precizna procena dobijenih mandata.

Osnovni podaci na osnovu kojih se pravi uzorak jesu ažurni spiskovi biračkih mesta po opštinama i rezultati prethodnih izbora po strankama koje su izlazile na te izbore.

Za decembarske izbore bio je primenjen takozvani jednoetapni stratifikovani uzorak biračkih mesta. Biračka mesta birana su proporcionalno broju glasača koji su izašli na prethodne izbore, a metod je poznat kao Lahirijev. Ovaj metod se zasniva na izboru dva slučajna broja. Prvi broj određuje koji redni broj biračkog mesta se bira, a to biračko mesto će i biti izabrano ako je drugi slučajan broj manji od broja birača na tom biračkom mestu koji su izašli na prethodne izbore. Izuzetak je napravljen jedino za biračka mesta koja su novoformirana ili nastala podelom prethodnih na dva ili više. U tom slučaju je, umesto broja izašlih birača na prethodnim izborima, korišćen broj upisanih birača u birački spisak pomnožen sa 0,8 (procenjeni broj birača koji će izaći na izbore).

Stratifikacija za decembarske izbore bila je ovakva:

- Prvi nivo stratifikacije je po teritoriji, i to: Beograd, centralna Srbija, Vojvodina, Kosovo i Metohija, i biračka mesta gde su glasala raseljena lica sa Kosova i Metohije.
- Drugi nivo stratifikacije je podela biračkih mesta unutar teritorijalnih stratuma na sledeće stratume:

1. Većinski DOS, a osvojio manje od 43 % glasova,
2. Većinski DOS, a osvojio od 43 do 49.9 % glasova,
3. Većinski DOS, a osvojio od 50 do 59.9 % glasova,
4. Većinski SPS, a osvojio više od 60 % glasova,
5. Većinski SPS, a osvojio manje od 43 % glasova,
6. Većinski SPS, a osvojio od 43 od 49.9 % glasova,
7. Većinski SPS, a osvojio od 50 do 59.9 % glasova,
8. Većinski SPS, a osvojio više od 60 % glasova,
9. Ostale stranke većinske,
10. Biračka mesta sa manje od 150 birača.

ISKUSTVO PARALELNOG PREBROJAVANJA GLASOVA

Sistem ocenjivanja je prilagođen primjenom planu uzorka. U programu koji je korišćen za obradu rezultata, implementirana su dva metoda ocenjivanja, i to jedan standardni zasnovan na jednokratnom merenju i drugi koji se zasniva na regresionom sistemu ocenjivanja. Odluku o tome koji metod se primenjuje donosi se u vreme same obrade podataka. U slučaju da su rezultati između posmatranih izbora i izbora koji su prethodili posmatranim visoko korelirani, koristi se regresioni sistem ocenjivanja, a u suprotnom – standardni.

СИР - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

342.843.4
342.847.1

Лучић, Зоран
Iskustvo paralelnog prebrojavanja
glasova / Zoran Lučić, Nebojša Vasiljević
Dragiša Bjeloglav . Beograd : Centar za
slobodne izbore i demokratiju, 2002
: Beograd : Tipografic . - 72 str.
ilustr. : 21 cm. - (CeSIDova mala
biblioteka)

Tiraž 700 .

ISBN 86-83491-16-1
1. Васиљевић , Небојша 2. Ђелоглав,
Драгиша
а) Избори
COBISS-ID 98375436